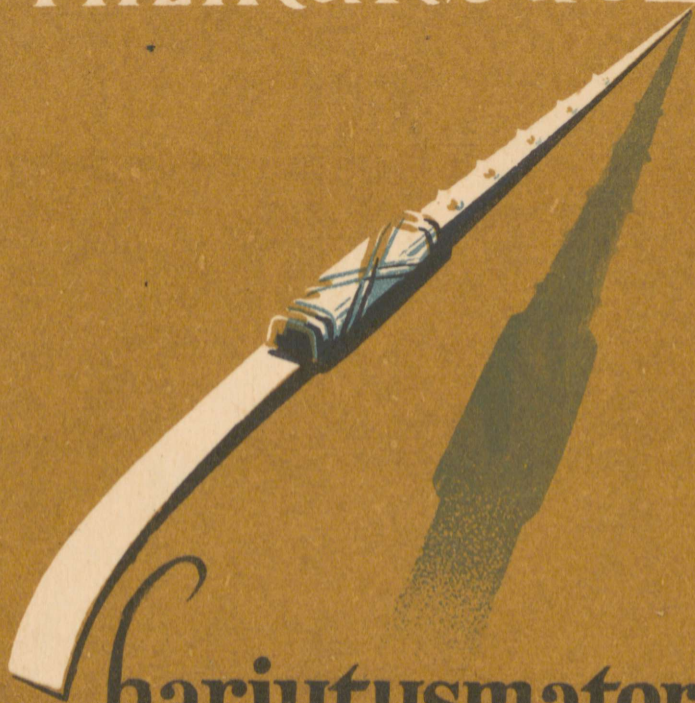

STIILIKURSUSE

harjutusmaterjale

KOOSTANUD E. LAUGASTE

TARTU RIIGLIK ULKOOE

TARTU 1961

V - 22199

Laugaste

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL
EESTI KIRJANDUSE JA RAHVAKUULE KATEEDER

STIILIKURSUSE harjutusmaterjale

KOOSTANUD E. LAUGASTE

TARTU 1961

Тартуский государственный университет
СССР, г. Тарту, ул. Оликооли, 18
Э. Лаугасте

УПРАЖНЕНИЯ ПО КУРСУ СТИЛИСТИКИ
На эстонском языке

Vastutav toimetaja H. Peep
Korrektor E. Vöhandu

TRÜ rotaprint 1961. Trükipoognaid 6,8.
Tir. 500 eks. MB. 03089. Tell. nr.511.

Hind 14 kop.

E E L M Ä R K M E I D .

Inimese igapäevane elu ja teda ümbritsev miljöö oma mitmekesisuses ja rikkuses annavad rohkesti muljeid ning elamusi. Inimesed on püsivalt omavahelises suhtlemises, erinevais olukordades ja situatsioonides, töös ja tegevuses. Me võime jälgida oma kaasinimeste reageerimisi, mõtteavaldusi ja meeleolude väljendusi. Me naudime ilusat loodust: päikest, metsa, loomi, puid ja vett. Kõigesse sellesse suhtume mitmeti: meie kaasaelamine ümbritseva elu avaldustele toimub erineva intensiivsusega. On olukordi, kus ühed ja samad nähtused kutsuvad ühes esile vaimustuse, ta omandab selle elamussisu, teise jätab see külmaks, ja ta läheb ükskõikselt oma teed. Sama isik võib samasugusest pildist või situatsioonist saada erinevais olukordades hoopis isesugused muljed. Veelgi erinevamaid reageerimisi konstateerime, kui võrdleme omavahel lapsi, noorukeid või täiskasvanuid. Elus on palju kaastegureid, mis mõjutavad suhtumist. Ei ole raske kinni püüda ja jälgida löbu- ja norutundeid kõige mitmekesisemais varjundis ja skaalas. Teritagem ainult pilku ja püüdkem omandada oskusi nägemiseks.

Iga kirjandusearmastaja imetleb sagedasti tabavust ja kaasakiskuvust, millega suured sõnameistrid talle tuttavaid muljeid ja pilte on suutnud keelevahenditega elama panna ja edasi anda, iga nüanss on kujutatud sellele iseloomulikes tabavates värvides ja oma nurga all. Ja lugejale kerkib sõnade tagant nagu elavalt nähtavaks visuaalne pilt ja kõrvkuuleks nagu helisid ning mürasid, ta nagu näeks ilmsi, nagu kuuleks, kompaks ja haistaks kujutatut; joonistagu autor ke-

vadvetest veel niisket mullapinda, esimest tärkavat haljast orast, õitsvat aeda, kastepiiskadest nagu nutupisaraist pärlendavat suvehommikut, tuules voogavat viljapõldu, tegutsevat inimest tema tööülesannete lahendamisel, takistuste ületamisel, heroilisi võitlusi ja võitlejaid, rõõmu uue loomisel, suuri unistusi või looduspilte - maastikku, loomi, linde, putukaid, metsi ja mägesid. Ja mitte ainult esteetiliste elamuste heast edasiandmisest ei tunne lugeja rõõmu, vaid ta võtab heameelega kätte ka selgesti ning tabavalt sõnadesse kätketud teadusliku või populaarteadusliku teose, reisi- või olukirjelduse ning vaimuka följetoni.

Me kõik tahaksime ka ise valitseda sõna, kaasakiskuvalt ja meeoleukalt kirjutada, ennast selle kaudu teistele arusaadavaks teha ja neid veenda.

Jõuda hea kirjutamisoskuseni nõuab palju vaeva, pealegi pole vastavad võimed kellelegi "looduse poolt kingitusena kaasa antud", eeldused selleks aga küll. Tuginedes olemasolevaile eeldustele, tulebki õppida pingsalt ja kannatlikult. Esimeseks nõudeks on tunda peensustes sõnainstrumenti, selle iseloomulikke omadusi ja väljendusvõimet. Kuidas saaks mängida viiuldaja viiulit või pianist klaverit tundmata! See on asja üks, aga väga oluline külg. Kuidas aga omandada oskused keele täpseks ja otstarbekaks kasutamiseks, muuta aktiivseks sõnavara ja fraseoloogia, teha see endale pärisosaks? Süstemaatilise õppimise ja harjutamisega, nagu viiuldaja või pianist.

Väga oluline heaks kirjutamiseks on kõigepealt oskus vaadelda ja eritleda. Müristaja proovimisel nägi iga juuresolija Tootsi tema tegevuses eri viisil ja suhtuski temasse erinevalt: poisikesetempudest kaugel Tõnisson, solvatud Viisak, "kannataja" rentnik või kiuslik eelarvamustega köster. Laskem neid endid jutustada.

Et jõuda oma mõtete ja elamuste edasiandmisega kuulaja või lugejani, peame oma sõnalistes väljendustes olema täpsed, asjalikud, lihtsad, suurejoonelised ja ausad. Tarbetult keeruliseks aetud, veidraks, virilaks või vajaduseta pateetili-

seks paisutatud väljendused tunduvad tasakaalututena, mis ei lase lugejas kristalliseeruda terviklikku mõtet või kujutlust. Nad kipuvad mõjuma sisutu sõnatulvana, millel puudub hing. See on nagu ülemängitud osa teatrilaval või deklamatsioon, mille esitamisel peamine energia on kulutatud väljendusefektiividele, kõik sisu arvel. Tasakaalu rikkumisest võib veel saadamina esinejale tahtmata sugeneda karikatuur või paroodia, mis annulleerivadki tõsise sisu.

Iga lõpuni mõteldud mõte, endale selgeks saanud sisu peab leidma just sellise vormi, mis sisu üksikasjad arusaadavalt ja teravate kontuuridega välja toob, kokkuvõttes aga tervikuna mõjub, alles siis suudab ta tungida lugeja või kuulajani. Ükskõik milline töö on vaja esitada kindlas kompositsioonis, mis tähendab üksikosade õiget ning otstarbekat proportsiooni ja oluliste ning vähem oluliste osade tasakaalu, nii et peamise mõtte punane niit kunagi käest ei kaoks; sel kujul, et lõpplahenduses kõige tähtsam akord kõlama jääks.

Iga nimekas kirjanik loob oma teosed temale iseloomulikude stiilivahenditega (rääkimata süžeest), et me juba puhtsõnastuslikust küljest tema kergesti ära tunneme. Äratundmiseks jätkub vahel lühikesest tekstikatkendist.

Aga stiil polegi ainult sõnaline koor. Stiil on mõtte ja väljendusvahendite tasakaal. Stiilis väljendub ikka ka midagi isikupärast, antud autorile iseloomulikku. Stiil on isik (vrd. L. de Buffon).

Stiil sõltub kujutatava eesmärkidest ja neist vahenditest, mida autor kasutab oma eesmärkide saavutamiseks. Nii on keele stiil ainult üks külg autori stiilist, kuigi teemat ja ideed, nagu vahel tehakse, pole õige stiiliühtsusse arvata.

Võrreldes prooviks kolme tekstilõiku eri autoreilt eri aegadest. Kõik nad räägivad kevadest.

1. Juba leokene kuulutas kevadit. Pardid ja luiged ja kured jõudsid tagasi, ja iga loom ronis talvepesast välja, suid teretama. Kõik veed vausid alla, ja ikka soojemad ilmad hakkasid tulema ning maa ikka rohelisemaks minema, et jo mõnikord õige särgiväel võis tuulevarjul olla, ja pääsoksed

olid jo kolmat puhko väljas. Siis läks Kadri ühe pühapäeva õhtul Saare Jüri peresse. Sest vanemad olid sõbrad ja niisamoti ka nende lapsed.

O.R. v. Holtz, Jut on se koroake, õppetud on se ivva.

2. Kevad oli juba tõesti käes. Päike oli lumele vaikselt kõrva sosistanud, et inetu ja laisk on nii kaua maas vedelda. Lumi kuulis kõige enne, ja sirinal tuletas ta jääle seda õige tungivalt meelde. Lumi lagunes, vesi vulises, jää pööras end nagu laisk mees, nii et säng nagises. - Ja laisk mees läks ning laulis, laulis lahkumiselaulu veskitammidel ja koskedel - ja läks! Jää sulades sirises vesi maamulda, puudutas seal rohu ja puude juuri ning kõditas neid unest. Need löid unised pungas silmad lahti ja naersid, nii et mets mürises ja laas laksus. Isegi Pikker-poisile tuli naljatuju peale: kõminäl vuristas ta oma vankrit pilvepiiril ja pööratas pajukoort tüve küljest lahti, et karjapoiss võiks vileta teha ja talvest kurnatud loomakarjale kõrva vilistada: kevad on tõesti käes!

E. Särgava-Peterson, Rahvavalgustaja.

3. Maa elas, rohi ja puud ning puujuured maas elasid. Otse Illimari nina ees ukerdas mumm mättast välja. Mingi punane veidrik kookas mööda putkelehte. Ja siis pöristasid kellegi läikivad tiivad üle nende peade. Maas, rohus ja õhus kihises imesid.

/ - - - /

Toomingad olid täies lehes, aga see polnud midagi nende õitekoormaga võrreldes. Liisa ja Illimar läksid nagu valge telgi all ning lõhn oli otse uimastav. Siin valendas pöösas, mida võis väljastpoolt vaadata, ja siin oli nende ümber suur puu, mille alla päike läbi õitemere vaevalt ulatus. Ja nüüd paistis juba üle järve valendav vastasrandki. Kes võis arvata, et sealgi oli ühtekokku nii palju toomingaid! Õitsvad pöösad laskusid otse musta veeni ja Illimarile nii tuttav kõver puu ulatus kaugele järve kohale, veelgi rohkem lookas oma lõhnava koorma all.

Fr. Tuglas, Väike Illimar.

Esimene esitab üldisi kevade tunnuseid, ilma et ta oma tähelepanekuid seostaks konkreetseusega, ilma et ta näeks midagi läbi isikupärase prisma. Tal pole kuigi olulisel määral detailegi. See on O.R. Holtz (1819.a.). Teine sisaldab juba üksikasju lumelagunemise kohta, aga selle kõrval naiivseid personifikatsioone (jää nagu laisk mees; naljatujuline Pikkerpoiss). Alguse ja lõpu kordamisega saavutab ta siiski meeldevõitava lõppakordi: kevad on käes! Nii võis kirjutada Sär-gava. Ja kolmandal on värve ning varjundeid looduses, taime-de ja putukate elu; on silmale, on kõrvale, on haistmismee-lele. Siinpool kaldal järve mustav vesi, taamal päikesest valendav vastasrand, vee kohal toomingaõite meri täis uimastavat lõhna, mööda putkelehte k o o k a b mingi punane veid-rik, all u k e r d a b mättast välja mumm. Meie ees on maal - justkui ainsa pilguga tabatud ja elusana edasi antud. See ei ole üksnes pinnaliselt ära vaadatud, nagu eelmistel au-toritel, vaid läbi elatud, nii detailselt kujutatud, nagu on iseloomulik Tuglasele.

Eri stiililaadidest ei saa kõnelda ainult isikuti, vaid kindlasti ka voolude ja koolkondade (sentimentalism, roman-tism, realism, naturalism, uusromantism) ning esteetiliste alaliikide järgi (ülev, pateetiline, humoristlik, satiiriline). Sellega osalt on seletatav ka esitatud näidete erinevine, kuigi nii lühikeste katkendite põhjal pole võimalik otsustada autori stiililaadi üle tervikuna.

Mida healt stiililt nõutakse, võib lühidalt kokku võtta:

1) eesti keele sõnavara, sõnade kvaliteedi ja tähendus-likkude nüansside head tundmist. Sünonüümika valitsemine on conditio sine qua non. Üksikul sõnal ei ole enamasti veel stiiliväärtust omaette, selle saab ta alles lauselises seoses. Lauseühendi "Aga sina oled ta sarvede otsas! Kääks! Valmis!" ükski sõna üksikult pole erilise tundeväärtusega. Aga kui ku-jutleme poisikest ütlemas sedasi endast väiksemale vennale marupulli vaatama rutates, et tülikat väikemeest enesest lah-ti raputada, kerkib meie kujutlusse terve stseen laste elust. Afekteeritud laused "Kääks!" ja "Valmis!" on omal kohal. Esi-

mene tähendab rahvapärases kasutuses kaelakäänamist, teine otse surma, täpsemalt õnnetut surmasaamist. Mõlemad siis ühte ja sedasama, toetavad aga üksteist. Esteetilise elamuse saamiseks on lugejal nende jaoks olemas juba eeldused, tundes neid rahyasuust. On muidugi sünonüüme, mida saab kasutada ainult kindlate kujutelmade tekitamiseks. Nii kujutleme üsna piltlikult, kuidas Väike Peeter Suure Peetri järele v u d i b, sest vudimine tähendab ju pingutatud, jooksure liginevat kiiret sammu, mida võtavad lapsed või lühikest kasvu inimesed.

Käesolevasse tekstivalimikku on võetud harjutuspalad just selliselt, et oleks võimalik rohkesti tegelda sõnavara ja poeetilise fraseoloogia, eriti sünonüümikaga, et praktilises töös kinnistada teadmisi dialektismide, barbarismide, arhaismide, historismide, neologismide, prosaismide, eufemismide, perifraaside, antonomaasia, tautoloogia, pleonasm ja muude leksikaalsete või süntaktiliste küsimuste alalt, õppida neid ära tundma ja ise õigesti kasutama. Tekstides leidub piisavalt ka fraseoloogiat, kuni vanasõnadeni (Igal oinal on kord mihkclipäev). Ka troopide ja üldse poeetika valdkonnast leidub küllaldaselt harjutusmaterjali;

2) on paratamatu õppida tundma eestipärast lauset, niisama paratamatu kui õppida hästi kasutama emakeelt üldse;

3) on vaja, et enne kirjanemist teeme endale selgeks mõtte, mida soovime lausetesse valada;

4) ei tohi unustada kujutamises tõepärasust ega ka loogilisust;

5) nõutakse väljendustes finessilist täpsust;

6) niisama paratamatu on asjalikkus ja otstarbekus;

7) ei tohi kuulajat ega lugejat tüüdata suure sõnadetulvaga, hea stiili eelduseks on lapidaarsus;

8) last not least, kuigi viimaseks, pole ometi viimase järgu tähtsusega ilmekuse ja kaemuslikkuse ning isikupärasuse nõue. Kes suudaks, lugenud Vilde rehepeksu kirjeldust, seda unustada! Iga lause on nagu kaader heast filmist, ja lõpuks

tunneb lugeja, nagu oleks ta ise pealt vaadanud sündmusi mõi-
sarehes sügisesel varahommikul, kõrvus kilk-kolk! mats-pots!
Ükski etnograaf pole sellele kirjeldusele ligilähedastki
suutnud anda. Tootsi müristaja proovimisel oleksime nagu ise
olnud peakangelase kaaskonna hulgas ning ise kahe käega kõr-
vu katnud, hinge kinni pidanud ning näinud ähvardavat rusikat
välja sirutatud läbi kildudeks lastud saunaakna.

Käesolev lugemik peab silmas esijoones ilukirjandusliku
ku stiili, teaduslikku (arutlevat), publitsistlikku kitsamas
mõttes ja kantseleistili kõrvale jättes.

Ainult passiivne lugemine ei õpeta veel kedagi hästi
kirjutama. On vaja mitmesuguseid teemasid iseseisvalt läbi
mõtelda ja oma käega kirja panna, mõneks ajaks seisma jätta,
siis uuesti kriitilise pilguga lugeda ja läbi töötada, sõnas-
tuslikku täpsust eriti silmas pidades. Kirjutamise harjuta-
miste kõrval tuleb ilmingimata praktiseerida suulist analüü-
si, iseendaastmõistetavalt ka jutustamist, kas otse ümberju-
tustustena või võrdlevate referaatidega. Igaüks peab iseseis-
valt koostama kirjaliku ümberjutustuse, referaadi, lühema,
kõigile nõudeile vastava teadusliku esitise, jutustuse, kir-
jelduse (staatilistest või liikuvaist objektidest), dialoogi,
portree-karakteristika.

Harjutusmaterjali osas saab käesolev tekstivalimik ra-
huldada ainult sõnavara, fraseoloogia, dialoogi ja poeeti-
liste figuuride osas. Stiilide ajaloo ja eri stiililiikide
jaoks tuleb oodata uut tekstide kogu.

Harjutusülesanded jagab praktiliste tööde juhendaja vas-
tavalt otstarbele ja vajadusele.

K I R J A N D U S T .

- Laugaste, G., Eksamikirjanditest, TRÜ rotaprint, Tartu 1961.
- Sarv, I., Rahvapärane võrdlus kui kõnekäenu eriliik, TRÜ Toimetised nr. 94, Tartu 1960.
- Sõöt, B., Kirjandusteooria lühikursus, Tallinn 1959.
- Timofejev, L. ja Vengrov, N., Kirjandusteaduslike terminite lühisõnastik, Tallinn 1957.
- Tuglas, Fr., Kirjanduslik stiil, Lehekülgi eesti salmi ja proosa ajalooost, Valik kriitilisi töid, Tallinn 1959.
- Riesel, E., Abriss der deutschen Stilistik, Moskau 1954.
Wege zu gutem Stil, Berlin 1958.
- Бехер, Моханнес Р., О поэтическом мастерстве, Вопросы Литературы 1961, № 1.
- Виноградов В.В., О языке художественной литературе, Москва, 1959.
- Гвоздев А.Н., Очерки по стилистике русского языка, Москва, 1955.
- Ефимов А.И., Язык сатиры Салтыкова-Щедрина, Москва, 1953.
- Макаров А., Точность эпитета, Вопросы литературы, № 1, 1960.
- Маманов В.А., Розенталь Д.Э., Практическая стилистика современного русского языка, Москва, 1957.
- Сорокин В.И., Анализ литературного произведения в средней школе, Москва, 1955.

Томашевский Б.В., Стилистика и стихосложение, Курс лекций,
Ленинград, 1959.

Зарев П., Стиль и личность художника, Вопросы лите-
ратуры, № 12, 1960, Кн. 67-91.

TEKSTID .

=====

R a h v a l a u l e t .

MIS SA NUTAD, TAMMEKENE.

Läksin metsa kõndimaie.
Mis ma leidsin metsastagi?
Leidsin tamme nuttemasta,
musta puu muretsemasta.
Mina tammelta küsima:
"Mis sa nutad, tammekene?"
"Mis ma nutan neitsikene?
Muida puida raiutakse,
minda üksi jäetakse."
Mina mõistsin, vastu kostsin:
"Mul on kodus kolmi venda,
igal vennal viisi kirvest:
Need lähevad tamme raiuma."

Mis sest tammest tehtanessa?
Otsast saab hobuste talli,
ladvast laste lõõri lauda;
liistukestest, laastukestest,
neist saab neiu kirstukene.

M. Veske, Eesti rahvalaulud, Teine anne, Tartu 1883,
lk. 33-34.

MIS MA SEST ORJUSEST SAAN?

Kõik ketran kevad'sed päevad,
tallan vokki kõige talve.
Ei saa särki sääselegi,
palakat ei parmulegi.
Ketran rüüdi röövelille,
peenta särki peksijalle,
siidi silmapistijalle.

M. Veske, Eesti rahvalaulud. Esimene anne, Tartu 1879,
lk. 28.

TUULE TUBA.

Kus on kurbade koduke,
kus on halbade aseme,
vaestelaste varjupaika?

Kuhu tuuli toonud palgi,
vesi voolas veeretanud,
sadu seinad seisatanud,
seal on kurbade koduke,
seal on halbade aseme,
vaestelaste vihmavarju.

Laiuse.

POEG ON TISLER.

Kord olla paar Selja ranna naist Haljala kihelkonnas Vainupää kabelis old ja selitaned oma koduseid asju. Toine naine üttel:

"Kas tiad koa, mo poig pandi nüüd koa tisläri oppi!"

"So, neh, mida ta siis nüüd koa tegeb?"

"Noh, tämä küsib, mida tegeb? Nüüd kevadeine aig, sia-aidu ja vasikaaidu teha! Siis tämä veel küsib, mida tegebi!"

Haljala.

SUUR PEETER JA VÄIKE PEETER.

Suurel rikkal mõisahärral oli kaks orja. Esimene oli suur ja pikk kui mürakas ning tema nimi oli Suur Peeter. Teine oli väike ja kõhnake nagu poisike ning tema nimi oli Väike Peeter.

Saadeti kord mõlemad Peetrid metsa puid raiuma; anti kummalegi ka oma leivakott kaasa, kus terve päeva jaoks mooli oli. Mehed raiusid tugevasti puid, et pea suitses otsas. Nälg aga hakkas kõhtu näpistama.

Suur Peeter ütles: "Kuule, Väike Peeter! Sööme sinu leivakoti enne tühjaks, siis võtame minu oma ette."

Väike Peeter ei mõtelnud midagi paha ja ütles:

"Sööme peale! Mis me ilmaaegu siis mõlemad kotid ühekorraga lahti teeme!"

Hakkasidki sööma ja sõid Väikese Peetri leivakoti sootuks tühjaks.

Peale sööki heitsid mehed maha - leiba luusse laskma.

Hakkasid siis jälle vaprast tööle ning virutasid paljudele pihta, et kirved välkusid. Jällegi hakkas nälg kõhtu näpistama, iseäranis veel Väikese Peetri kõhtu.

"Lähme nüüd jälle sööma, Suur Peeter!" palus Väike Peeter mitu korda.

Agas suurel Peetril näis kuri nõu olevat.

Istusid küll maha; Suur Peeter ei lasknud Väikest Peetrit ligigi, ütles aga: "Kui sa mind rahule ei jäta, ma lõõn sind!"

Väike Peeter hakkas nutma ja pilli ajama:

"Mis ma siis söön?"

"Vaata, seal pöösas on hiirepesa," ütles Suur Peeter, "söö see ära! Hiireliha on näljaajal väga hea roog."

Väike Peeter läski pöösasse ja leidis pesatäie hiirepoegi ning ütles iseendamiselt: "Head needsamadki!"

Vana hiir aga paluma:

"Armas mees, ära tapa mu lapsi ära! Mis kõhutäie sa neist saad! Kui sul kord abi tarvis on, küll meie siis käepärast oleme."

Väike Peeter mõtles ka:

"Saan mina teist nüüd söönuks või suren ma teie pärast nälga! Minu pärast magage siis pealegi!"

Kannataski väike mees õhtuni nälga, ning läksid siis koju.

Teisel päeval saadetakse mõlemad orjad jälle metsa puid raiuma.

Kummalgi mehel oma leivakott kirvevarrega seljas. Suur Peeter sammub ees, Väike Peeter vudib taga.

Mehed nüüd jälle metsas ja paugutavad palkidele pihta, et pead suitsevad otsas.

Nälg ka jälle kõhtu näpistamas.

Suur Peeter ütleb:

"Väike Peeter, sööme nüüd sinu leivakoti jälle tühjaks, siis võtame minu oma ette!"

Väike Peeter mõtles:

"Ega ta täna ometi niisugune kelm ei võiks olla kui eile," ja ütles: "Noh, sööme pealegi! Mis ilmaaegu mõlemaid kotte korruga lahti kiskuda!"

Istuvad maha ja söövad Väikese Peetri leivakoti tühjaks.

Puhkavad, puhkavad ja hakkavad siis jälle tööle ning viirutavad puudele pihta, et kirved välguvad. Väikesel Peetril mõne aja pärast kõht tühi. Palub Suurt Peetrit:

"Istume nüüd maha sööma! Nälg kipub keha närvetama!"

Suur Peeter istub maha, võtab leivakoti lahti ja sööb. Väike Peeter kipub ka koti kallale, aga Suur Peeter ei lase teda jälle ligi, vaid lubab aga lüüa.

"Mis ma siis süön?" ulub väike mees viha ja nälja käes.

"Vaata, seal kannu all on mesilasepesa! Mine ja tühjenda see!"

Väike Peeter arvab:

"Hea seesamagi, kui paremat ei ole!"

Astub mesilasepesa juurde ja kipub kärege kallale.

Mesilased paluma:

"Armas mees, ära riisu meid! Mett vähe, meetoobid mesilasepõegi täis. Kui sul abi tarvis, küll meie siis sind aitame!"

Peeter pomises:

"Sellest meetilgakesest mina siis nüüd süõnuks saan! Kas see mind elatab või suretab! Minu pärast kandke või terve kannualune mett täis!"

Jättiski mesilasepesa rahule. Tegi tühja kõhuga õhtuni tööd ning sõi kodus kõhu täis.

Kolmandal päeval lähevad Peetrid jälle metsa. Leivakott kirvevarrega kummalgi seljas. Suur Peeter sammub ees, Väike Peeter vudib järele.

Raiusid jälle puid, et pea aga aurab. Süõmaaeg käes; meeste kõhud heledad.

Suur Peeter ütleb:

"Väike Peeter, süõme nüüd sinu leivakoti tühjaks ning siis võtame jälle minu oma käsile!"

"Aga kui sa jälle valetad?" küsis Väike Peeter.

"Ei valeta. Mis ma sust siis petan!" ütles teine.

"Olgu siis pealegi!" ütles Väike Peeter ning tegi leivakoti lahti. Süid ka jälle kõik sootuks ära.

Lõuna süõdud ja lõuna peale magatud ka veel. Jällegi tööle. Virutavad, et laastud lendavad.

Väike Peeter jälle Suurt Peetrit paluma:

"Kõht tühi! Läheme süõma!"

Lähevadki.

Aga Suur Peeter ei lase jälle Väikest leivakoti ligi, vaid tahab aga lüüa, kui väike mees keeldu ei kuula. Väike Peeter nutma.

"Vaata, seal puu otsas on kullipesa; mine söö sealt!" ütles Suur Peeter.

"Hea seesamagi, kui paremat pole!" arvas Väike Peeter ja ronis üles pesa kallale.

Pesas kulli pojad.

Vana kull paluma:

"Armas mees, ära tapa mu poegi ära! Nad on ju alles väetid ja vaesed, mis söömaaga sa neist saad! Aga kui sul mõnikord abi tarvis on, küll ma siis käepärast olen!"

Väike Peeter mõtlebki:

"Teist ma's nüüd söönuks saan! Minu pärast jääge, kus te olete!" Ja ronis jälle puu otsast maha ning tegi õhtuni tühja kõhuga tööd.

Tulid järgmisel päeval jälle metsa puid raiuma. Aga nüüd ei annud Väike Peeter Suurele Peetrile oma leivakotist mitte linnupette väärtki katsuda, vaid ütles:

"Võta aga, veli, omast kotist! Mis sa teise omast tahad!"

Suur Peeter ütles küll:

"Kuule, Väike Peeter, kui sa ei anna, küll sa näed, mis ma sinuga kodus teen!"

Väike Peeter aga vastu:

"Mis sa minuga siis teha tahad! Ma kaeban härrale!"

Sõid mõlemad kõhu täis ja raiusid õhtuni puid.

Õhtul koju tulles läks Suur Peeter otsekohe härra juure ja ütles:

"Aulik härral! Teie võite Väikesest Peetrist väga suurt kasu saada, kui teie teda aga tööle sunnite ja tema pea lubate maha lüüa, kui ta käsku ei täida."

"Mis töö see siis on?" päris härra rattu järele.

Suur Peeter ütles:

"Väike Peeter rääkis täna metsas puid raiudes, et tema kolme päevaga vahast kiriku valmis teeb, mullast ais ümber ehitab ja kaheteistkümmet häälega kella torni paneb, kui ta tahab."

Härra kutsus Väikese Peetri kohe tuppa ja ütles:

"Kuule Väike Peeter! Ma annan sulle kolm päeva aega.

Selle aja sees pead sa mulle vahast kiriku üles ehitama, mul-
last aia ümber tegema ja kaheteistkümne häälega kella torni
panema. Kui sa selle tööga nimetatud aja sees valmis ei saa,
siis lasen ma su pea maha lüüa. Mine nüüd, sõõ kõht täis ja
hakka tööle!"

Väike Peeter tahtis küll veel rääkida, aga härra tegi
ukse lahti ja saatis vaesekeese välja.

"Mis nüüd teha!" mõtles Väike Peeter.

Ei maitsenud mehikesel sõök ega jook. Suur Peeter aga ir
vitas ja parastas pealegi.

Läks vaene mees nuttes metsa poole. Mesilane tuli vastu
ja küsis:

"Peeter, mis viga?"

"Mis sa, väike loomake, selle järele küsid! Või sa mind
aidata jõuad!"

"Ütle ometi, ütle ometi! Ehk võin ka," ütles mesilane.

Peeter seletas:

"Härra lubas mu ära tappa, kui ma kolme päevaga valmis
ei tee vahast kirikut, millel muldaed ümber ja kaheteistküm-
ne häälega kell tornis on."

Mesilane vastu:

"Ära nutsa, mees! Heida aga magama ja tule homme hommikul
vaatama!"

Väike Peeter ei tähtnud küll mesilase juttu uskuda, aga
heitis ometi magama. Pahad unenäod äratasid vaese mehe juba
enne päeva üles. Pani teine riided selga ja läks välja tuska
lahutama. Üks imelik sumin ja kõmin, nagu oleks mitutuhat me-
silast õhus lendamas, kostis Peetrile kõrvu, niipea kui ta
uksest välja astus. Vaatas ümber, ja - ennäe ilmamaa imet!
Mesilased teritavad veel kirikutorni otsa. Juba kõik valmis.
Kirikul ilusad kollased vahast müürid, meest aknaruudud ja
kärjest katus peal.

"Oh teie head loomakesed!" ütles Peeter. "Kui ma nüüd
aiaga ka veel valmis saaksin, siis oleksin ma surmast pääse-
nud, sest ega kaheteistkümne häälega kella ometi maa peal ole;
seda ei või härra sugugi nõudagi."

Kõndis ja lonkis nüüd Väike Peeter jälle ümber; hiir tuli vastu ja küsis:

"Sõber, miks sa nii tusane oled?"

"Olen vaene, õnnetu mees! Vahast kirikuga sain küll valmis, aga kust muldaed ümber võtta! Selle kallal peaks terve rügement soldateid mitu aega tööd tegema."

Hiir vastu:

"Ära muretse, heida aga õhtul rahulikult magama ja tule homme hommikul vaatama!"

"Hea küll," mõtles Peeter, "ehk saab ka hiirest niisamuti abi nagu mesilasestki," ja heitis õhtul rahulikult magama.

Ruttas hommikul välja, ja - ennäe jälle imet! Mitutuhat hiirt teritavad veel aia selga ja - mehekõrgune muldaed kiriku ümber valmis.

"Olen nüüd siia saani läbi saanud, aga kust ma vaeseke nüüd selle kaheteistkümne häälega kirikukella välja võtan!"

Sammus ümber ja mõtles siia ja sinna, aga nõu ei hakanud kuhugi.

Suur küll lendab metsa poolt kiriku aiale, seab tiivad paigale ja küsib: "Mis sa kurvastad, armas sõber?"

"Olen vaene, õnnetu mees! Vahast kirikuga sain küll valmis, ja tehti ka mullast aed ümber, aga kust ma selle kaheteistkümne häälega kirikukella välja võtan? Niisugust ei ole vist kuski maailmas leida. Ja kui ta homseks siin ei ole, siis käib minu käsi halvasti," vastas Peeter.

"Raske on ta küll saada," vastas küll, "aga katsuda võime ometi! Ma tean, vanapaganal on küll üks niisugune kell, aga seda on raske kätte saada: seisab just tema magadiskambri peal, ja niipea kui keegi temasse puutub, hakkab ta valjusti kõlisesema ning vanamees on kohe vaatamas. Kui sul aga julgust on, istu otsekohe minu selga ning siis läheme õnne katsuma."

"See mul ükskõik, kus ma surma saan!" vastas Väike Peeter.

"Võib aga ka olla, et meie teekond õnnestub; siis oled vaba mees," vastas küll.

Peeter ei mõtelnud enam kaua järele, istus kulli selga ning tõusis sellega lendu. Küll värises mehikese süda sees, kui ta kulli seljas metsadest ja mägedest ja jõgedest üle lendas; hoidis aga tugeva linnu ümbert kinni ning sõudis edasi.

"Nüüd oleme vanapagana piirides!" ütles kull ning laskus maha.

"Võta see vitsake sealt üles ja pista põue!"

Peeter täitis kulli käsu. Lendasid jälle edasi.

Kull laskus jälle maha ja ütles Peetrile: "Võta see liivatera sealt üles ja pista põue!"

Peeter täitis käsu. Lendasid jälle edasi.

Jällegi laskub kull maha ja ütleb: "Võta see veetilk sealt üles ja pista põue!"

Peeter täitis käsu. Lendasid jälle edasi.

Kaugelt paistis suur pere. Kull ütles:

"Ole nüüd vagusi, sealt paistab vanapagana pere. Kui me kella juurde jõuame, siis katsu, et sa ta osavasti penni küljest lahti harutad. Hoi aaga, et sa selle juures sõnakest ei räägi, muidu võiksid suure õnnetuse sünnitada!"

Juba mõlemad kella kallal. Peeter katsub sõlme lahti teha, aga korraga käib kell mitme häälega: tillllllllll!

"Kes seal kella kallal?" karjub vanapagan alt toast.

Kull vastab:

"Kullike kella kallal!"

Vanamees jäi vait. Mis siis kull kellale võikski teha!

Peeter katsub teist korda sõlme lahti teha, kell aga kõliseb jälle mitme häälega: tillllllllllll!

Vanamees alt vastu: "Kes kuriloom seal kella kallal on?"

Kull aga vastu:

"Kullike, vennike,

Kullike kella kallal!"

Vanapagan jäi jälle vait.

Peeter oli sõlme aaga juba peaaegu lahti saanud. Istus kulli selga, tõmbas veel korraks sõlme, ning kell oli lahti. Kull aga pani ühes mõlematega lendu, nii et kell valjusti ja ikka valjumalt kõlises, ikka tillllllllll!

Nüüd alles sai vanapagan pettusest aru ja pühkis varastele järele.

"Viska vits maha ja ütle: "Kasvagu suur mets, mille üle ega ümbert keegi ei saa!" ütles kull.

Peeter viskas vitsa maha, ütles sõnad, ning otsekohe seisis ilmatu suur laas lendajate selja taga.

Vanapagan karjub:

"Kirved kodust,
Kirved kodust,
Tee läbi!"

Olidki kirved käes ning vanatühi virutas kohe metsast tee läbi ja punus jälle põgenejatele järele.

Kull ütles Peetrile:

"Vaata tagasi, kas tuleb!"

Peeter: "Tuleb jah!"

"Viska liivatera maha," käskis kull, ja ütle: "Saagu suur mägi, mille üle ega ümbert mööda keegi ei saa!"

Peeter viskab liivatera maha.

Maa ilma suur mägi selja taga.

Vanapagan tuleb mäe juure ja karjub kodu poole:

"Tooge labidad!
Tooge labidad!
Tee läbi!"

Poeg labidatega kohe käepärast. Kaevavad nüüd mõlemad, et ihu aurab. Ja saidki tee läbi, ning vanapoiss pühkis põgenejatele jälle kui tuulispask järele.

Kull ütles Peetrile:

"Vaata tagasi, kas tuleb!"

Peeter vastu:

"Tuleb jah!"

"Viska veetilk maha," käskis kull, ja ütle: "Saagu suur meri, mille üle ega ümbert keegi edasi ei saa!"

Peeter viskas veetilga maha. Meri selja taga; sinetab ja vahutab mis hirmus.

Vanapagan mere kaldal; põhjab ja vannub, et vesi vastu kajab.

Poeg ja ema jõuavad ka järele.

"Joome mere ära!" karjub vanapagan.

Hakkavadki kolmekesi jooma.

Vanapagan täis, et veetilka enam sisse ei taha mahtuda:

"Tooge vitsad!

Vitsad peale!"

Poeg toob vitsad ja paneb vanale keha ümber. Vana joob jälle ja kärgatab:

"Kiilud vahele!"

Poeg paneb kiilud vahele, ja vana joob jälle ning ähib ikka:

"Kinnita kiilu, pojake,

Kinnita pulka, pojake!"

Poeg taob kiilu vitsa vahele, aga korraga plahvatab vanapagana kere lõhki ja vesi voolab jälle merre tagasi.

Noh, nüüd oli kullil ja Peetril oma voli käes! Jõudsidki enne valget koju ning panid kella kirikutorni.

Pruukosti ajal läks Väike Peeter härra juure ja palus tulla tööd vaatama. Härra ei jõudnud Peetri osavust küllalt kiita; kinkis talle hulga raha ja muid kallid asju, et Peetril eluajaks vara küllalt oli.

Aga nüüd ütles Väike Peeter:

"Aulik härra! Suur Peeter lubas veel suurema ime ära teha kui mina, ning kui härra soovib, siis saab ta näha, mida ta muidu eluilmaski ei usuks, mida keegi enne veel pole näinud ega teinud. Suur Peeter ütles, et tema võivat selles ahjus magada, kus enne seitse sülda puid sees ära põletatud."

"Oi, seda tahaksin ma näha!" ütles härra. "Otsekohe tuli ahju!"

Kõeti ahi tulipunaseks ja Suur Peeter aeti sisse ... Kas ta sealt ahjust veel välja sai, sest ei rääkinud Väike Peeter ega muu keegi midagi. Aga kes ta sealt veel välja tõi!

1885.

J. Kunder, Eesti muinasjutud, Tartu 1924, lk. 60-67.

P r o o s a t e k s t e .

/SINA EI PEA SEDA SUITSUNUD KÄTKIT ÄRA
PÖLGAMA.../

/ - - - /

Ja mis sest siis viga on, kui üks eestlane saksa keelt õpib ja tudeeritud meheks saab; aga tema peab omas südames sugurahva vastu t r u u k s j ä ä m a ja mitte seda suitsunud kätkit ära põlgama, mis teda lapsepõlves oli kiigutanud. Nõnda on õnnekorral minuga lugu olnud, ja ma olen õige uhke selle peale, et ennast eestlaseks tohin nimetada. Neid väeteid kahetsen ma kõigest südamest, kellel puna palgesse tõuseb, kui kogemata avalikuks ilmub, et nad eesti poisikesed olid olnud. Eks see ole inimesele auks, kui ta kõrgemale võis tõusta. - - Eks see ole mõnus ja kiiduväärt, kui niisama palju võisime õppida kui teised, kes saksa rahva soost sündisid ja õnne rüpes üles kasvasid? -

Kord oli üks kuulus prantsuse raamatukirjutaja, suurt-sugu sündinud mees; see vihkas üht juuti, kes madalast põlvest ennast üles oli vinnanud ja nüüd ka rahvale häid raamatuid kirjutas. Seesinane uhke prantslane tunnistas ükskord avalikult: vaadake, see juut on üheksanda aastani küla lehmakarjas käinud. Seal kostis juut: "Tänage jumalat, et teil õnn olnud rikkaist kristlikest vanemaist sündida ja mitte minu asemel; sest muidu, aus härra, oleksite teie kõige oma eluaja lehmakarjas pidanud käima!"

/ - - - /

Fr.R. Kreutzwald, Eesti rahva lauludest ja ennemuistsetest juttudest, Sippelgas II (1861).

/KNIKS MARIHEN./

Nõuni perenaine küüris väljas seinä ääres künas piimapütte. Selg meie poole pööratud, ei pannud ta meid enne tähele, kui juba taga selja olime ja teretasime.

"Uuh! Ära heidutavad päris," ütles ta ümber pöördudes ja tervist vastu võttes. "Õige haruldased külalised. Teie olitegi siis: üks laskis järve ääres püssi. Mina veel mõtlesin, kellel seal tõe tegemise ajal aega on hulkuda."

"Meil oli niisugune töövahe, siis läksime järve äärde kõndima," vabandasime meie.

"Noh, mis teid rääkida," ütles perenaine. "Teid hulk noori mehi, teie ikka üle valla tööga teistest ees. Ja või teil vaja on kaeru ära müüa, teie hobused jõuavad ikka vastu panna. Meie omad peetakse nõndasama heinte varal ületalve, juhtuvad vahel ka pihutäie jahu saama - ei jõua kunagi teistele järele."

"Meie tahtsime mõnda purikat lasta," valetas Henn. "Ei olnud õnne midagi."

"Ja või neid on," ütles perenaine. "Meie mehed käisid pühapäeval võrguga katsumas, said paar särjepoega, muud suu-remat ühtigi. Olge heaks, külalised, vana Jaak ei ole kodus, astuge õige aida poole, meil suvel elujärg enam seal."

"Tänane väga," ütlesin mina ja lisasin juurde: "Miks teie siis, perenaine, ennast veel nõude küürimisega vaevate? Kas tüdrukuid ei ole?"

"Jaah," ütles perenaine põlgavalt. "Tüdrukutest nüüd saab. Va kadajased pütid, need tahavad lubjaveega küürida,

muidu lähivad teised siniseks kui hirmutised. Mina armastan kadakapuust piimanõusid, nende sees seisab suvel piim hea maiguga, ei lähe venima. - Tüdrukud ei küüri, käed minna korpa. Eks lubi ikka kisu käed lõhki küll. Astuge peale, astuge aida juurde. Ma loputan ära ja tulen ka."

Astume siis peale. Henn vaatas mulle tähtsalt otsa ja ütles: "Vana Reet on ju väga heas tujus." -

Kus on suvel parem elutseda kui aida juures? Aidas on suvel tõesti hea ja vilu, seal ei ole kärkseid.

Juba eemalt nägime ja kuulsime, et Kniks-Mariihen aidasisel istus ja laulis. Heledad riided olid tal seljas. Ime, juuksed, mis tal lapsena siledad olid olnud, olid nüüd krusis ja käharas, lühikene tolk rippus neid koguni üle otsaesise alla.

Meie lähenemisel tõusis Mariihen üles, tuli meile vastu ja pakkus kätt. Mina märkasin, et tal sõrmed sõrmuseid täis olid, aga väga odavaid.

"Bitte," ütles Mariihen. "Astuge aita, seal on toole, ja võite ennast natuke erhoolida."

"Vabandage, et meie teid eksitame," ütlesin mina. "Teie laulsite parajasti. Mis ilus laul see oli?"

"Ich weiss nicht, was soll es bedeuten."

"Ja kuidas on see eesti keeli?" küsis Henn.

"Ei tea ma isegi tõest", mis peaks see olema."

"Kuidas, preili Marie," ütles Henn imeks pannes. "Muidugi teie teate, aga teie ei taha ütelda." - Vene keelt oskas Henn, küll, saksa keelt mitte.

"Ei, ei," ruttas Mariihen seletama. "Ich weiss nicht, was soll es bedeuten" on just ümber pandud eesti keeli: "Ei tea ma isegi tõest"."

"Ah soo."

Astusime üle läve aita.

Oi kui hea oli siin. Keset aita oli laud toolidega. Seinete ääres seisid riidekirstud, laes rippusid suitsetatud seakintsud. Linase riide lõhn segas enese suitsuliha lõhnaga - nii tuntud eesti aitade lõhn.

"Bitte, sitzen Sie," ütles Mariihen ja pakkus meile istet.

Mina istusin tooli peale, Henn jäi - aidas oli ka voodi - voodi ette seisatama. Heegeldatud padjapööri kirja sees olid kuked ja kirjatähed; Henn hakkas tähti veerima: "Ruhe sanft". "Mis sõna see ometi on?" pöördus ta siis Marie poole. "Ma leian seda sõna mitmel pool, nimelt ka surnuaial sakste hauaristide peal."

"Ruhe sanft!" seletas Marie; "see on: maga magusasti."

"Ah soo," ütles Henn. "Marie-prelli, kas lubate mul natuke voodisse külili lasta, minul on niisugune mood."

"Bitte!"

Hennul oli juba hea äraolek.

Laual oli väike päevapildi-album. Minu silmad jäid selle peale peatuma. Mariihen märkas ja lükkas raamatu mulle lähemale.

"Lubate vaadata?"

"Olge nii hea."

Mina lõin raamatu lahti. Mariihen tuli lahkesti seletama.

"Herr Lehepuu, üks väga peenike kawalier, - herr Birkenbaum, minu Freundini Bräutigam, - herr Sissa, minu Tänzer, kui Vereinis ball oli, - herr Enilane, ka üks hea Tänzer..."

Henn ei läbenud voodis olla, vaid tuli üle öla vaatama.

"Tentser?" küsis tema. "Mis on "tentser"? Kas see on toapoiss?"

"Fuih, aber herr Kaasik," tõreles Mariihen. "Kuidas te selle peale tulete?"

"Mina mõtlesin, et see nõnda kõlab kui vene keeles dentsik, tentsik, mis toapoissi tähendab."

"Fuih, herr Kaasik," seletas Mariihen. "Herr Enilane on üks Kommis, aga väga hea Tänzer. Daamed armastavad väga tema- ga tantsida."

"Ja mis "komii" on?"

"Kommis on poesell," seletas Mariihen kannatlikult.

Henn jäi rahule ja läks tagasi head olekut tegema.

"Ja kes see härra on?" küsisin mina ühe viimase pildi peale näidates.

"Ah, see on üks Friseur, temal on üks salong."

"Marie-preili, Marie-preili," ähvardasin mina sõrmeaga.
"See on küll teie peigmees?"

"Fuih, herr Kaasik, ainult üks Verehrer. Ka üks hea Tänzer."

"Mis on "frisöör"?" küsis Henn voodist.

"Frisöör" on sedasama mis tsirulnik," ütlesin mina, kuna Mariihen seletas; "Friseur on üks härra, kes härrasid ja daamesid friseerib."

Henn tuli voodist välja. "Kas siis linnas ka daamed habet lasevad ajada?" küsis ta.

"Fuih, herr Kaasik, daamed lasevad ainult juuksed üles stekkida, kui balli peale lähevad."

"Üles stekkida?" küsis Henn.

"Üles pista, üles kammida," tõlkisin mina.

Henn väenas pead, istus laua juurde ja hakkas uuesti albumit vaatama. Aga ta ei vaadanud, pööras ainult lehti ja lugesi: "Üks, kaks, kolm... viis, kuus ..."

"Mis teie loete, herr Kaasik?" küsis Mariihen.

"Mina loen teie tentsereid, preili Mariihen. Teie olete küll hea karutantsitaja olnud, olete kõik linna härrad tant-sima pannud."

"Aber, herr Kaasik!" tõreles Mariihen ja läks näost kõr-vuni punaseks.

Mina võtsin albumi Henu käest ära. "Sa ei pea näpuga näitama ja lugema. Kas sa ei tea, et kui iisraeli rahvast nime järgi loeti, kadu tuli ja pooled otsa said?"

Aga ilus oli Mariihen selles punastanud olekus! Kui roosiõie nupp. Ei olnud ime, et temal linnas nii palju austajaid oli. Henn ei saanud ka silmi tema küljest lahti.

Jutule tikkus väheaeg tulema.

"Teie olete, preili Marie, linnas vist küll saksa keele päris selgeks õppinud?" küsisin mina ettevaatlikult.

"Kas sa siis ei kuule," ütles Henn. "Preili räägib ka eesti keelt saksa keeli."

Mariihen läks lahkemaks. "Aber herr Kaasik," küsis ta.
"Kuidas eesti keelt saab saksa keeli rääkida?"

"Nõnda, kuidas teie räägite," ütles Henn. "Pooleldi saksa keelega segi."

"See on natürlich," seletas Marie. "Eesti keeli ei saa kõik nii kergesti ära ütelda."

"Miks ei saa", vastas Henn. "Teie isa ja ema saavad kõik ära ütelda, neil ei tule kunagi sõnadest puudu."

Mariihen jäi kimpu; mina läksin temale appi. "Preili ei räägigi nii hullusti; kas sa ei ole tähele pannud, kuidad madam Muru eesti keelt räägib? "Las suvi tuleb, siis laps tuleb Tantet besuchima. Kui Erdbeerid reifivad - siis läheme aeda ja naschime.""

Mariihengi naeris.

Henn vangutas pead. "Sellest eesti keelest ei saanud mina põrmugi aru."

"Laps tuleb tädile käima; kui maasikad valmivad, läheme aeda ja ajame maiust."

"Miks teie, herr Kaasik, nõnda saksa keele vastu olete?" pöördus Mariihen Hennu poole. "Iga haritud inimene peab ometi ühe võõra keele ära õppima, muidu ei ole ta midagi haritud. Linnas oli mitu suurt ametnikku, kes muud ei osanud kui ainult oma keelt. Kellegi haritud inimesega ei saanud rääkida."

"Teie eksite, preili Marie," vastasin mina Hennu asemel. "Väikese rahva liige peab mõne võõra keele ära õppima, suurrahvaste liikmetel pole seda vahest mitte vaja. Nemad saavad ilma läbi. Neil on enestel suur keel ja kirjandus tagaselja, oma tagavarasalvedes tarkust ammutamiseks küllalt. Meie, eestlased, aga peame ühe, parem kaks võõrast keelt ära õppima. Saksa keelega meie ajal enam suurt ei tehta, nüüd on vene keelt vaja."

Jutt tahtis vägisi poliitika peale kiskuda, ja noorte tütarlastega ometi poliitika juttu ei aeta. Önn oli, et perenaine parajasti suure kausitäie keedetud munadega tuli ja Mariiheni toa juurde või ja piima järele saatis.

"Mis teie nüüd teete, perenaine," ütlesin mina. "Olete kõik munad ära keetnud. Kui palju noori kukkesid neist oleks saanud! Ega meie ju külalised pole."

"Kuula nüüd," ütles perenaine. "Missugused need külalised siis veel on, kui teie pole. Naabrid olete, aga ei pista jalgagi meie poole. Ja või mul külaliste toitu anda ongi. Piima-leiba - seda teil kodus endil küllalt. Aga õhtusöögi aeg, olge sellesamaga rahul."

Perenaine istus toolile ja pani käed põlle alla. "Mis teie siis muidu oma kodu pool ka teete ja olete?"

"Olge terve küsimast," vastasin mina. "Elame peale oma-soodu hiljukeksi."

"Meil oli asja ka tulla," ütles Henn voodi äärelt.

"Jaa," jätkasin mina edasi. "Kas teil, perenaine, mõnd emaparti pole ära anda. Meil oleks vaja."

"Emaparti?" küsis perenaine, nagu ei oleks ta hästi kuulnud.

Valetamine on patt, aga - mina tunnen ühtainsat inimest, kes enesest arvas ütelda võivat, et tema ialgi ei valeta. Minul läks vale kergesti üle huulte, kui ütlesin: "Jaa, meil sai ema pesa pealt otsa: tuhkur või nirk, kes ta pea on maha võtnud."

"Ka kuule," ütles perenaine osavõtlikult. "Jah, tänavu ei ole nendega õnne."

"Ehk võiks teilt asemele saada..."

"Miks ei või saada, poismees-inimesi peab ikka aitama. Aga või teil nüüd teda vaja on. Sügise poole..."

"Parem oleks küll kohe," ütlesin mina.

Perenaine naeris. "Kuula nüüd. Seks aastaks on ikka mööda. Ega ta nüüd munele enam lähe."

"Isapardil on üks hirmus igav olla," ütles Henn.

"Või igav olla! Mis eest nemad muretsevad! Parem muretsege selle eest, et teil enestel igav ei oleks olla, kaks vanapoissi ... Tea, kuhu see Marie jääb?"

Perenaine tõusis üles ja läks läve peale vaatama.

A. Kitzberg, Veli Henn, Valitud teosed II, Tallinn
1955, lk. 290-295.

/MURU PEREKONNA ELUTUBA/

Murude elutuba avaldas igapidi eht eesti sakste maitset. Tagaseinas oli poleeritud kummut, kummuti peal klaaskast kõiksugu kribu-krabu iluasjadega, värvitud pühademunadega, paberist inglitega, õnnesoovi-kaartidega, kõik ilusas kogus kohevile seisma seatud. Ka madam Muru kuld-rinnaehe oli siin. Kastil peal istus uhkesti portselanist puudlikoer, nagu neid laste mänguasjade poest kümne kopika eest saab osta - põetud kohad lumivalged, pügamata lakk ja sabaots süsimustad. Ta vahtis nii toredasti, uhkete ja tuimade silmadega, nagu tahaks ta ütelda: Kas näete, kui kalliste mälestusajade peal kõik mina oma taguotsaga tohin istuda?

Kastil kõrval pahemat ja paremat kätt kirjutes vaasides ajasid ennast kaks paberist lillede "puketti" hästi laiali ja kohevile. Rohelisest klantspaberist lehtede seast tõusid kirjud roosid karvaste traatvarte otsas üles, kõik hästi loomuvastaselt sirged ja õieli - lumivalged ja veripunased roosid, üks niisama suur ja samasugune kui teine. Ja kõik kort-suvahed mitmeaastast tolmu hästi täis.

See väike näitus kummuti peal tegi madam Murule alati-selt palju muret. Laste pärast. Oh kui palju olid pisikesed pekka saanud, enne kui nad niikaugemale harjusid, et kallid asjad kummuti peal rahule jätsid. Ja iga lapsega hakkas seesama tants jälle uuesti! Madam Muru ei saanud sellest ilal lah-ti.

Seinal kummuti kohal seisis hästi kiiskavas kullatud raamis - ehk küll muidu kulda siin toas kuskil nii palju ei mõistnud aimata, et seda juba seina peale sai riputada - ere-

date värvidega itaalia lille müüja naisterahva pilt, hästi kirjute lilledega korvis ja kübaral, rinnal poolpaljad.

Selle suurema pildi kui keskpunkti ümber rippus terve kogu "pottereisid", päevapilte, odavate viiekopikaliste, presitud raamide sees. Et niisugustesse raamidesse päevapilte õukindlalt ei saa kliisterdada, siis olid "pottereid" õhu ja valguse käes väga lujtunud, esialgne pruun värv oli viha-lehe-karva kollaseks muutunud, mõnel madam Muru tuttavatest olid nina ja silmad näost välja pleekinud ja näojoonte asemel ainult veel kollane paik järel. Aga madam Muru teadis neid siiski kõiki nime järgi nimetada. Seal oli mulgi särki-ga mehi ja veel krinoliiniga naisterahvaid, madami "Freundineid" lapseõlveajast.

Akende ees olid kirjust sitsiriidest kardinad ja voodi peal heegeldatud ja kirjute lilledega väljaõmmeldud vaip. Selle peal viibisid majaperenaise silmad iseäranis hea meelega, ta valvas väga, kas ka külalised seda tähele panid. Mina oleksin seda vaipa mitmeaastase pruukimise järel, ehk teda küll hästi oli hoitud ja selle all vist ialgi ei olnud magatud - heameelega korra pesnud. Aga või niisugused väljaõmmeldud lilled pesemist kannatavad.

Muud majariistad, kapid ja lauad olid küll, nagu mujalgi talutubades, laadalt pärit, toolid koguni Lätimaalt. Viimased oli Muru aga ilusasti helekollaseks pinseldanud. Ja niisugust hoolt ning iluarmastust igalt poolt ei leita.

Nagu öeldud, madam Muru võttis meid imelahkesti vastu; varsti oligi "koffi" laual.

A. Kitzberg, Veli Henn, Valitud teosed II, Tallinn 1955, lk. 317-318.

KILTER, KUBJAS, AIDAMEES ...

Kilter, kubjas, aidamees,
need on põrgus kõige ees.
Rahvariim.

"Uusi ahteid maha, teie vedelvorstid! Mis palvetundi te peate? Paluge, kui palju tahate, põrgu lähete siiski kõige oma laiskusega!"

Ta polegi nii kuri, see laia lõuaga, tugeva, jändriku kehaga must vanamees seal tolmupilve sees, tahmase ukse kõrval. Ta pragab ja kirub ainult nii kombe pärast ja ka sellepärast, et ta muud abinõu ei tunne neid venivaid, lossilangenud tondikujusid seal põhkudes vähegi elustada, ning lõpuks sellepärast, et temalt valju vastutust nõutakse, kui töö õigeaks ajaks valmis ei ole. Ja kuna ta kärgib ja paugub ja ikka tüsedamaid sõnu otsib, tuksub ta laia suu ümber vahel saalajane naeratus, mis pikkamisi ta lagedat lõuga mööda alla tihedasse, pulstunud habemesse ronib, habemesse, mis nagu vildist võru ta kurgualust ja poolt kaela ümbritseb. Ei, Viidiste Mart, Vaitla mõisa rehepapp, polegi nii kuri, kui ta suuga püüab olla, ja et kõik rehelised seda teavad, siis la-seksid nad teda rahuga pragada, kui mitte kilter kepiga rehes ei seisaks ja kui see pikk, kondine, jutukehv pilvetõukaja mitte alati nii pahas tujus ei oleks, et ta suu asemel enamasti keppi tarvitab, millel on palju selgem keel kui Rehe-Mardi sõimurikkal suul.

"Uusi ahteid maha! Ärge varastage mõisahärra ööd, nagu te tema päevi varastate! Kes toidab teid, kui te saksa ei toida!"

"Me toidame teda ja iseendid koa," uriseb üks noor teo-
mees pigimusta higi pöselt pühkides.

"Ja jah, sina oledki mees teisi ja ennast toitma!" algab
nüüd ka kilter laisa, nohiseva häälega. "Just sina, see veni-
muste peamees! Mis sa oma koodist nii kaua tunnistad? Tahak-
sid talle vist elu sisse puhuda, et hakkaks ise lööma? ...
Ja sina, Triinu, juba jälle kükitad maha nagu munas kana! Ju-
ba su kintsud jälle kipitavad! Oota, ma lasen su varre otsa
siduda ja su laisa kehaga ahtele pihta anda!"

Juba lähenebki oma kardetud pajukepiga. Aga Kiltri-Kaar-
li kepi eest kaob kõik, millel veel vähegi elu sees. See, kes
paigale jääb, on väsimuse pärast nii kange ja tuim, et ta löö-
ki enam ei märka kartagi.

Varsti on uued ahtelademed maas, pindad võetakse jälle
varnast, paarid heidavad kokku ja edasi läheb õine töötants
üle sahiseva vilja, läbi paksu halli tolmu, ning pillimänguks
on jälle vartade igavene ja kõigile nii tuttav kilk-kõlk!
kilk-kõlk! kilk-kõlk!

Rehepapid teavad palju tontidest jutustada. Õised varjud
petavad nende silmi, õised hääled nende kõrvu. Õõ peidab oma
musta tiiva all palju salapäraseid viirastusi. Unine, poolma-
gav silm võiks tervet pilti, mida rehealune praegu pakub, suu-
reks viirastuseks pidada. Tõmmuhall kuni süsimust on terve
ruum. Rasvaküünlad tahmaseis laternais oma kurva kollase helgi-
ga on tontide silmad. Kiired, mis neist vaevaga läbi tolmu
ruumi poevad, kahvatavad eemal ikka enam ja enam surnukarva-
listeks. Pikad laisad varjud roomavad üle põranda, ronivad
seinu mööda üles, tõstavad oma hiiglapäid sarikateni. Väljas
ulub sügisene tuul, nagu tahtes kogu maailma valu ja viilet-
sust ühises vägevas nutulaulus, ilma ääreni kostvas suures
ahastusekisas kuuldavale tona. Reheväravad nuuksuvad, katus
ägab ja oigab, pilved aga puistavad pisaraid alla - ojadena,
nagu tahaksid nad uputusega kõike kinni matta, mis alt musta-
vast sügavikust nutu ja kaebe kujul ülespoole kerkib ilmaruu-
mi jumalikku rahu ja vaikust rikkuma.

Kari tonte, vaime, kooljaid, mis seal tuhmis tolmupilves,

nelja nōest mustava seina vahel liigub! Neil ep ole silmi, neil ep ole suud, nina ega kõrvu; neil pole ka aju enam, mis mõtleks, ega südant, mis tundlikult tuksuks. Nad on tööriistad, nagu need kaks kokkuseotud puud nende käes, mida nad pindaks kutsuvad. Pint ja Mihkel - Mihkel ja pint; Liisu ja pint - pint ja Liisu - kõik üks, ütle, kuidas tahad. Ühel pole rohkem soove kui teisel, ühel pole rohkem nälga ja janu kui teisel. Sest nälja ja janu teadvuseks on tundmust vaja - pindal aga tundmust ei ole ja Mihkil ja Liisul ka mitte.

Neljas rehi nädalas. Nelja rehe vahel üks õõ puhkust. Kaks päeva ja kaks õõd järjestikku rasket tööõ, siis üks õõ und, ja jälle kaks päeva ja kaks õõd järjestikku rasket tööõ. Ning leivakotis aganane leib.

Kilk-kõlk! kilk-kõlk! mats-pots! mats-pots! juba hakka-
vad lõõgid siin-seal oma heledat kõla kaotama, juba käib mõni pindapaar nõrgalt potsudes ja matsudes maha. Mõni toetab, kui ladem läbi lõõdud, selja vastu seina ja jääb sinna kui puutomp seisma. Ükski ei lausu teisele enam sõna, ükski ei vaata enam teise peale, nad ei näe enam üksteise nägusid, ei tunne enam üksteise kogusid, nad aimavad ainult, et nende ümber inimesed liiguvad ja et nad ka ise liiguvad. Kõik on nagu paksu, läbitungimatu udu sees, hääled kajavad neile nagu kaugelt, kaugelt metsa või mere tagant kõrvu. Mõnede silmad on täiesti kinni, nad liiguvad ainult kehalise tunde järgi; teised vahivad klaasiste, tardunud pilkudega eneste ette maha.

Kaks noort ja nõrka, pois ja tüdruk, üks ühest, teine teisest lademest, on istunud ahte pööramise ajal salaja pimeddasse nurka. Kilter, kes isegi peab unega meeleheitlikku võitlust, lõõb silmad lahti, vahib valjult ringi, näeb teist laisklejat, läheneb talle varvaste peal ja tõmbab poisile hea vopsu mõõda selga. Magaja ärkab, aga ta nägu ei ilmuta mingit valutunnet, ta ei saa arugi, mis on sündinud, ja tahab uuesti norgu laskuda. Alles teine ja kolmas hoop ajavad ta jalule. Tüdruk on terasem ja õrnem: ta suust lipsab esimesel hoobil väike "ai", ja enne kui järgmine sajab, on ta juba töö juures.

"Teie unekotid! Või siin on teie magadiskamber!" nohis-

tab kilter, kuna ta enda silmad vägisi kinni kipuvad.

"Liigutage käsa, liigutage käsa!" noomib rehepapp, kuna ta väravast välja vahib, märgates murega ikka helkjamaks minevat koidukuma.

Sõimu ja kepi varal aetakse elusaile ja elutuile tööriistadele uut jõudu tardunud liikmetesse. Jälle tõusevad ja vajuvad käed, jälle kõlksuvad ja matsuvad pindad, jälle sahisavad õled ja jälle soriseb vili savist põrandale - kaunis kuldne vili, millest mõisas nii peent valget püüli, nii puhast magusat leiba tehakse, leiba, milles ei ole aganaraasu ega kliipõrmu.

Kui päikesetera taevaveerel sätendades põlema süttib - vihm on üle läinud -, siis on rehi pekstud, neljas sel nädalal, juba nii mitmes sügise jooksul.

Kuidas? Kas neil pole hea meel, et töö tehtud? Kas nende rinnas ainust sädetki sellest elustavast, õnnestavast tundmusest ei tärka, mida maitseb inimene lõpulejõudnud ja kordaläinud tööst? Oh ei! Nad magavad püstijalu ega tunne sellepärast midagi. Ning teiseks pole nende töö veel ammugi lõpul. Nende töö algab alles. See siretav tulekuul seal hallil taevaserval, mille kuldsed kiired praegu unest ärkavat karastatud loodust suudlevad, see on neile õistele töötontidele kohutavaks märgutuleks, et neid juba uus niisama ränk tööjärg ootab. Veel kaksteistkümmend tundi tööd, sõimu, keppi, aganast leiba, unega heitlemist - siis alles tuleb puhkeaeg, kallis magus laupäeva-õhtu...

Kilter annab vaimudele käsud kätte ja paneb mõisa peole. Kubjas pole veel ilmunud. Seda silmapilku tarvitavad mõned, et leivakotist palukest leiba võtta ja seda poolkinnistel silmadel nosima hakata. Teistel, kes ei tea enam, mis nälg ja janu tähendavad, on ülemaks varaks uni. Pool elu viiemisnutilise suikumise eest! Nad langevad jalult, nagu oleks neid püssikuul tabanud. Varsti kükitab neli-viis norisejat rehe välise seina ääres - mitte mõisa pool küljes, vaid seal, kuhu oodatava kupja või opmanni silm mitte kohe ei ulatu.

See varastatud uni ei kestnudki kauem kui viis minutit.

Äkitselt, nagu maa seest kerkinud, seisis kubjas rehe nurgal. Vaevalt oli ta pilk räästa all kõssitajaid riivanud, kui juba ta toomingane vemmäl tõusis ja lähemale uinujale pihta patsus.

See oli üks noorevõitu tüdruk, kes süües magama oli jäänud. Ta hoidis leivatükki käes, huuled olid purused ja suu nähtavasti veel täis. Uni oli näljast võidu saanud, enne kui sööja suutäit oli saanud neelata.

Et ta esimesel hoobil mitte kohe püsti ei karanud, siis andis kubjas talle veel teise. See käis talle otsekohe pähe ja nii õnnetult, et juuste seest verd hakkas tilkuma.

"Elajas!"

See lühike vagune hukkamõist tuli uriseval bassihäälel ühe suure teomehe suust, kes nüüdsama rehest välja oli astunud, et magajate seast oma talu vaimupoissi üles vapustada. See suikus pektava tüdruku lähedal.

"Kes ütles: "elajas"?"

"Mina."

"Kes on "elajas"?"

"Sina!"

Kramplik võpatus läbistas noore kupja keha. Ta seadis enda hüppele kui murdja. Välkuvad silmad õgisidki juba vastast. Siis vingus vemmäl õhus ja langes vaheda vopsuga teomehe tugevale turjale.

Võllamäe Päärn seisis paigal, nagu peaks aru, mida nüüd teha. Pikaline, nagu ta suur keha liikuma, oli ka ta aju mõtlema. Ta jõudis alles siis otsusele, kui veel teine vemblahoop ta õlale sadas. Nüüd pahvas must tuli tal silmast, kaks veresoont ta otsaesisel paisusid sõrme jämedusteks - siis oli ta kupja kraes kinni, tõstis ta õhku, tuuseldas teda paar korra, ning lähemal pilgul lendas väike, nigel mehike paar sülda eemale lepapõsasse.

See kõik sündis lühikesel vilkel, nii et ükski vahele poleks saanud minna, kui seda keegi oleks tahtnudki. See võimalus näis aga väga küsitav olevat, sest kõik töölisel püsisid rahulikult paigal, ja kes väsimusest liiga tuim ep olnud,

selle näole ilmus koguni kahjuröömlik elevus või ka murelik jahmatus sündmuse tagajärgede pärast.

Kubjas oli ruttu jälle jalul. Esimeses viha- ja häbitu-
hinas tahtis ta uuesti teomehe kallale tormata, aga kui ta
oma mahakukkunud vemmalt üles tõstis, näis ta teisele otsuse-
le jõudvat. Tõmmupunase näo ja väriseva suuga pöördus ta töö-
rahva poole:

"Teie kõik nägite, mis siin praegu sündis! Ma tahan vii-
mast päeva Vaitla kubjas olla, kui see krants mitte oma sada
sirakat ei saa! Ja küll ma sind isegi õpetan, Võllamäe Pearn,
oota aga! Siga, lurjus niisuke!"

Ta oleks oma võimetus vihas edasigi söimanud, kui mitte
nüüd verine vaimutüdruk ta tähelepanekut poleks äratanud. See
oli vaheajal oma olekust aru saanud. Ta nägi verd oma kätel
ja riietel ning põletav valu peas tegi ta täiesti ärksaks.
Ta hoidis nuttes pead ja valuviha litsus tal susiseva hüüde
suust: "Niisuke mõrtsukas!"

Kubjas kähvas kõige kehaga tüdruku poole ümber.

"Ah sina söimad mind mõrtsukaks! Ah sina lirva julged
mulle koa vastu hakata! Sina - sina -"

Ja enne kui ta suu uusi sõnu leidis, tõusis ja vajus
vemmäl ta käes, matsatas aga vastu maad, sest tüdruk oli kas-
si väledusel hoobi eest ära sööstnud ja puges meeste selja
taha. Kui lööja talle sinna järele tahtis tormata, jooksis ta
Võllamäe Päärnale otsekohe vastu rindu.

"Võiksid ta nüüd juba rahule jätta, ta on juba verine,"
urises viimane rahulikult, nagu poleks tema ja kupja vahel
midagi sündinud.

"Kas see sinu kuradi asi on? Ma võin teda peksta, et ta
enam oimugi ei liiguta - see on minu õigus! Mul on härra käest
käsk inimesi õpetada, kui nad vastased on. Mina kannan oma kep-
pi auga - sina aga, sina lontrus, sina pea suu ja - ja - -"

Ta hääl lõi ümber vihaseks vingumiseks ja kriiskamiseks,
kuna ta suu ääres kramplik vihanutt tuksus. Linavalged juuksed,
millelt kübar maha kukkunud, seisid kõrvade ääres kentsakalt
turris, kollakad silmad tulipunases näos, valgete ripsmete va-

hel ja niisama valgete kulmukarvade all pildusid sädemeid, ja kitsahuuleline suu, mida hõrevalge piimahabe piiras, seis veertelt vahul. Kes teda nõnda nägi, pidi oletama, et ta meest, kelle peale ta oma sappi kallas, veriselt vihkab.

"Küll sind tuntakse juba, sa kangekaelsete kuningas! Kus ialgi on vastuhakkamist ja tõrkumist, seal oled sina ninamees! Koha pealt kihutati sind menema, nüüd oled teise ori. Juba su isa oli mässaja, terve su suguselts on mässajad, aga kõige suurem võllanägu oled sa ise! Ja kelle eest hakkab sihuke seisma? Kulbi Kaie, selle ilmamoa lidu eest, kelle peale õige inimene ei tahaks sülitadagi."

"No-noh, oled tal ju isegi võersil käind!" tuli summutatud häälightsus eemalt poiste seast.

"Kes teab, kes Kaie pojukese õige isagi on!" torkas keegi veel, mispeale poiste ja tüdrukute salgast sume naerukõhin läbi käis, nagu tuul kuivi lehti sahistab. Tüli kupja ja teomehe vahel oli nende roidunud vaime suutnud ergutada.

Kupja-Prits tegi, kui ei kuuleks ta midagi. Ta märkas, et kõik tema vastu olid, ning see teadmine tegi ta ettevaatlikuks. Et oma kartust peita, kärkis mees seda südimalt vihaaluse peale edasi:

"Tunnista üles, mis sohisõprus sul selle tüdrukuga on! On sul nõu temaga papi juurde minna? Võid ju minna, kes sind keelab, ega sest kellelgi kahju ole, et teda nii paljude sõb-ristega pead jagama. Aga ära sina tule mind keelama, kui ma saksa käsku täidan ja laisklejatele jalgu alla teen! Vasta, mis salaühendust sa selle tüdrukuga pead?"

Iga vastuse asemel tõukas Võllamäe Päärn oma suure tol-
muse viltkaabu kuklasse ja pööras käratsejale selja. Tahes või tahtmata sülitas ta kuuldavalt haopinu peale, kui ta teo-
meeste ja valmude sõõrist välja astus.

Kupja-Prits nägi ainult muigavaid nägusid. Ta punetavad paled tõmbusid sinakaks, kramplikult hoidis ta käsi vembla ümbert kinni, aga ta jäi paigale. Tundmus, et ükski, mitte ükski, tema poolt ei ole, tema sõna ja tegu heaks ei kiida, rõhus teda silmsi maha. Ta aimas ka väga õieti, kust see tu-

li. Nad vihkasid ja põlgasid teda. Seda tegid nad esiteks ta liialdatud valjuse ja teiseks sellepärast, et ta alles kuue kuu eest üks nende seast oli olnud, nüüd aga kupjakeppi kandis. Kuue kuu eest alles oli ta ühes nendega härrat ja opmani, kubjast ja kiltrit vandunud, oli nendega ühes käe salaja rusikasse kiskunud kui kellelegi ülekohut sündis, oli nendega ühes keelatud und maganud ja nendega kannatanud, kui sundija kepp nende pihta parkis. Ja nüüd seisab ta nende ees ja keerutab ise keppi, mõistab hukka, mida ta ise kah on teinud, peab kohut nende üle, kes tema kaaslased on olnud, nuhtleb neid süü eest, mida ta ise enne mitte süüks ei pidanud. Nad peavad teda äraandjaks, seda märkab Prits väga hästi ning jätab seepärast tegemata, mida ettevaatus mitte tingimata tarvilikuks ei tunnista.

"Noh, mis te vahite seal veel?" kärgib ta korraga. "Tüdurukud, kas kilter teile ei öelnud, kus kardulimoa on? Ja teie, mehed, kas te kord kündma ei soa?" Ning lühidalt ja hammustavalt annab ta teomeestele, kes minema pöörduvad, veel mõned tarvilikud juhatused.

Seejuures veeretab ta aju palaval kiirusel kättemaksu mõtteid. Mitte ainult Päärnale ja Kaelele ei taha ta kätte maksta, vaid, kui võimalik, neile kõigile, kes tema üle on julgenud irvitada, teda käsualuste ees on püüdnud nõõgata ja narritada. Kuna teomehed ja vaimud oma leivakotte ja kuubesid korjavad, nuusib kubjas rehe ümber seisvaid hao- ja puuvirnu. Ta teab ju omast käest, et neis ikka midagi taotseb peituda, misüle h e a kubjas silmad kinni pigistab. Pritsul pole aga asja pime olla. On nad ju kõik tema vaenlased.

"Ahaa - kotike rapperukkid! Kui osavasti pinusse pistetud!... Ja siin - nojaa, veel teine samasugune kotike!... Mehed - pidage! Kelle need kotid siin on?"

Mehed on juba minemas, käänavad aga kupja mõirgaval hüüdel kangeid kaelu õla poole.

"Siia tulge!"

Pöörduvad küll aeglaselt ümber ja vahivad, aga kupja ja ta kottide juurde ei lähe keegi.

"Siimu-Tõnu Mats, see on sinu kott!"

"Ei ole."

"Mis sa valetad!"

"Ei ole!"

"Ja see kott on Tõntsu Joagupi oma!"

"Eksid."

"Sinu neh!"

"Ei juhtugi!"

Mehed, tunnistage, kelle need kotid on!"

Ja Prits veab kotid meeste juurde, kes mitte tema juurde ei taha tulla.

"Kas need pole Matsi ja Joagupi kotid?" turtsub ta neile näkku.

Mehed vahivad, tunnistavad, kõngutavad päid - ükski ei tunne kotte.

Kubjas katsub seepeale tüdrukutega õnne. Sama pahatahtlik, tõrges ja pilges vaikimine. Üks ninatark astub ette ja teeb, kui nuusutaks ta kotikeste haisu. Teised pahinal naerma.

"Kasige minema!" hüüab Prits. "Küll opmann teie varganägede jälile soabi!"

Ja kuna töölised minekut jätkavad, logistab kubjas kotid rehe poole tagasi.

Rehes on vaheajal väike nali sündinud, mille nägemiseks Kupja-Prits tegelaste õnneks liiga hilja tuleb.

Kuna Rehe-Mart rehe all pektud vilja juures toimetab, poeb Hansu-Jüri Jaan rehetoast välja, tema kannul Vidriku Villem. Mõlemad vahivad kartlikult ringi, kui nad väljast Kupja-Pritsu kärkimist kuulevad. Kaks teist poissi on veel rehes. Need pilgutavad teineteisele silma, kui nad Jaani ja Villemit näevad. Üks neist võtab pinda seinalt ja torkab selle varrega Jaani kõrge viltkaabu külge. Sedamaid on Jaan viljasambaks muutunud: mida torukaabu oma suures sisikonnas on peitnud, sajab teomehe keha mööda maha rehe põrandale.

Poisid itsitavad, Jaan ise kahvatab. Rehepapp aga pöörab selja poiste poole ja hakkab kõigest väest aevastama.

"Villem!" hüüab ta korraga.

"Mis?"

"Tule seie!"

Villem läheb.

"Kas sa kurat ei kuule, mis õues on? Ruttu lähed rehetuppa tagasi!"

Villem kaob kui tuul rehetuppa ja tühjendab seal oma kaabu.

Teine kord, kui õues on vaiksem ja pimedam...

"Head päeva, Mart!... Head päeva, Mart!"

"Head päeva, võrukaelad!"

Kuna mehed rehe tagumisest väravast välja poevad, tikub kubjas eespoolsest kotikestega sisse.

"Rehepapp, mis pagan see on, kõik haopinud rapperukkid täis!"

"Hea viljakas oasta - mis muud."

"Soo, või viljakas oastal Moakeeli hüütakse seda aga varguseks."

"Varguseks neh. Kui oasta hea, eks siis ole igauhel võtta... Aga misjaoks sa siis haopinusid käisid mõetmas?"

"Ma ei mõetnud neid, vaid otsisin vargust."

"Kuda see koht sulle siis nii tuttav oli?"

"Kuda tuttav?"

"Kuda sa's just sealt teadsid vargust otsida?"

Prits riivab luurava pilguga vanameest, kuna ta kotid tema jalge ette viskab.

"Mul on õigus igalt poolt vargust otsida - seks olen mõisa kubjas."

Rehepapp jääb vaheliti kätega tema ette seisma ja mõeldab teda oma muheleva pilguga jalatallast pealaeni.

"Prits, need ehk on su enese kotid, mis sa mullu sügise pinudesse unustasid... Sul vist oli neid vahel nii palju, et kõiki ei jõudnud meeles pidada."

Kupja-Prits - Kupja-Prits ei ütle midagi.

Kupja-Prits - teeb teist juttu.

Ed. Vilde, Mahtre sõda, Tallinn 1955, lk. 5-13.

/JOOSEP TOOTS PROOVIB "MÜRISTAJAT"./

Paunvere kiriku kellamees oli imelik mees. Temal oli ilmast-ilma midagi müüa; kui tal just midagi müüa ei olnud, siis oli tal midagi loosida; ja kui loosida ka ei olnud, siis oli ta kõrtsis, jõi ja kakles. Üks silm oli tal juba kakluse juures peast välja löödud, teine pidas veel vastu, aga mõned ütlesid: "Kauaks Libblele sedagi saab, küllap lendab seegi pealuust varsti välja. Libblele anna sada silma, siis ka ei ole tal aasta pärast enam ühtegi."

Libble ise ütles niisuguste noogutuste puhul lihtsalt:

"Olge aga vait, põle mina teie silmi omale palkamas käinud. Hoidke aga oma sihverplaadid terved."

Järgmisel pühapäeval pärast seda, kui Arno Teele kodu-värvasse saatis, oli just anda-võtta sama Libble juures suurepärane loosimine. Loositavate asjade hulgas oli ka üks püstol.

Nagu suured kaubitsejad kõiki niisuguseid teateid, mis puutuvad müügisse ja ostusse, teada saavad ainult puhta jumala tuule kaudu, nii ka Toots. Ka tema ilmus loosimisele. Ta võttis kõigest kaks loosi, maksis nendegi hinna pähklietega kinni, aga võitis püstoli. Pärast Libble juures toimepandud loosimist räägiti, et Toots teinud päris suure mehe viisi: võtnud enese hästi vinti, pannud sigari näkku, tantsinud ja karjunud "Juhhei!" Aga see kõik on vähem tähtis. Lähme koolimaja juurde.

Esmaspäeva hommikul käis sõnum, et Toots võitnud püsto-

li, suust suhu ja lagunes laiali nagu kulutuli. Kui Toots ise koolimajja jõudis, pandi tema auks suurepärase meeleavaldus toime. Toots sai päevakangelaseks. Kuhu ta iganes läks, oli tal suur parv teisi järel, kes kõik tahtsid näha imelikku sõjariista. Toots ise sai oma tähtsusest väga hästi aru, pidas ennast ka selle järgi ülal ja kordas alatasa:

"Jah, poisid! Varsti te mind enam ei näe. Või ma nüüd veel siia istuma jään! Mis mul viga minna ja punanahkasid maha plöksutada."

Ja muidugi, kuidas see võis teisiti olla, tõstis see aina teiste lugupidamist tema vastu. Et oma kangelasmeelele krooni pähe panna, lubas Toots peale tundide lõppu oma "müristajast" teha esimese paugu. Kes tahtis, võis vaatama jääda, kes ei, võis rahuga koju minna. Tema ei sundinud kedagi jääma. Ta läks ettevaatuses isegi niikaugele, et ta araverelisi hoiatas: tema "müristaja" pauk olevat nõndasama kõva kui suurtükipauk ja kostvat kahekümne versta taha. Kellel nõrgad kõrvad, neil pidavat nad lukku jääma, kel veel nõrgemad, neil hakkavat nad mäda jooksuma. Ja nõnda oodati siis pikisilmi tundide lõppu. Kui see siis viimaks kätte jõudis, ei mõtelnud keegi kojuminekule; ei leidunud mitte ühtegi araverelist. Toots istus keest õue pingile, võttis "müristaja" põuetaskust välja ja pani enese kõrvale. Ise käratas:

"Aga vaadake, et te, saadanad, ei puutu!" Siis otsis ta rohusarve üles (see oli tükk ajalehepaberit natukese püssirohuga) ja pani selle sinna kõrvale.

Teised vaatasid kõik seda toimetust hinge kinni pidades pealt. Mõni üksik julges kõhatada. Toots toimetas edasi. Ta tõmbas lahti suure taskunoa, mida ta ise nimetas tomahavkiks, ja pani endale risti suhu. Kui teised küsisid, mispärast ta seda teeb, seletas tema:

"Narrid, kas te ka midagi teate! Selle aja sees, kui mina püssi laen, võib mulle selja tagant tuhat punanahka kallale tormata. Tomahavk peab ikke valmis olema."

Tõnisson pidi parajasti sõõma hakkama, pani juba leiva-tüki suu juurde, aga küsis enne:

"Kumb sa siis oled, kas valge või punanahk? Üks kord oled sa see, teine kord - teine."

Toots ei vastanud midagi, viskas aga põlgava pilgu küsija poole. Tema asemel vastas argpüks Visak: "Tema on Kentuki Lõvi." Sellepeale naerdi, aga liiale ei mindud: koht ja silmapilk ei olnud selleks kohased. Toots käratas Visakule: "Mis sa jahvatad, va punnsilm! Mine otsi parem oma isa üles." Visak hakkas nutma, teised naerma.

Siis jõudis see hirmus silmapilk kätte, kus Toots, viimase sõrmeküüneni surmapõlgust täis, püstoli võttis ja toru otsast rohtu sisse hakkas raputama. Nõrgemad taganesid; kes rahulikult Tootsi juurde seisma jäid, nende julguse üle avaldati imestust.

Kui rohi sisse sai, löödi paberist prunt ette. Siis tulid haavlid ja jälle paber. Jäi veel tong peale panna ja lahti kõmmutada. Kõik seisid nagu naelutatult paigal ja vahtisid üksisilmi Tootsi. Ükski tema liigutus ei läinud kaotsi. Kui kätte jõudis kõige piinlikum silmapilk, astus Tõnisson teiste seast välja, pani palitühõlmad kinni ja seadis sammud kodu poole. Ise ütles ta Tootsile:

"Mis sa jandad, lõnud silmad ära."

"Mine ära, kui sa kardad," vastas see.

"Mis mina tast kardan, kui sa ise ei karda, aga küllap sa saad kõstri käest hännapeale, kui sa siin lahti lased."

"Häh, kus narr, kas ma kõstrit kardan."

"Küll sa kardad."

"No las ta tuleb, vaata ma pööran otsa tema poole, küll sa siis näed, kudas ta seatraavi laseb."

"Mis sa kiidad! Mine soo peale ja lase seal lahti."

"Sa mine ise soo peale!"

Tõnisson ei lausunud sõnagi, tõmbas enese natuke küüru, nagu ta käies harilikult tegi, ja läks minema.

"Nüüd," ütles Toots püsti tõustes.

"Oi!" hüüdsid mitmed kokkudes.

Toots läks sammu kümme edasi, jäi siis seisma ja sirutas sõjariista ettepoole välja. Silmapilgu aja pärast hüüdis ta hirmsat nägu tehes:

"Sure, koer!"

Paljud panid käed kõrvade juurde. Iga silmapilk pidi mü-
rakas tulema.

Nii seisis nad tihedalt koolitoe õueaia ääres, umbes
kakkümmend viis poisikest (tüdrukud olid kõik koju läinud);
natuke kaugemal, kirikumõisa sauna pool Toots hirmsa sõjariis-
taga ja veel hirmsama näoga.

Pauku ei tulnud. Pauk pidi tulema, aga ei tulnud.

"Kuidas on? Kas ei lähe lahti?" julges üks pealtvaataja
küsida.

"Ei, läheb lahti küll, miks ta ei lähe," vastas Toots
teiste poole pöördudes, "aga põrgu teda teab, sel püstolil
ei ole Tamasseri rauad. Oleks tal Tamasseri rauad olema, siis
ma laseks küll, aga nüüd arvan, et ehk läheb lõhki."

"Sa kardad."

"Ei karda. Mis ma kardan."

Ta leiutas uue laskmisviisi, samuti nagu ta oli leiuta-
nud uue palumisviisi. Ta sidus püstoli sauna akna alla kase
külge kinni, pani pika nõõri päästiku külge, tuli ise teiste
juurde ja tõmbas siis. Käis pauk. Sauna aken lendas klirise-
des puruks. Ja varsti tuli läbi katkise aknaruudu määratu
suur rusikas nähtavale. Üks hääl karjus saunast:

"Te kuradi hinged! Te tapate inimesi!"

Kohkunud mehikesed ei saanud veel aega ehmudagi, kui il-
mus juba rusika peremees ise. See oli kirikumõisa rentnik.
Jumal teab, mis ta saunas oli toimetanud, aga seal ta parajas-
ti oli, kui laeng läbi akna sisse prahvatas. Ta oli viha pä-
rast näost punane, nagu liiasti põletatud telliskivi, ja kaks
sinist soont otsaesisel olid kaugele näha. Ta käratas:

"No ütelge ometi, pörssakari, kas teil aru on kah pealuus?
Kas te hullud olete? Mis te arvate, kui minule praegu külge
oleks tulnud? Ütelge mulle jalamaid, kes see laskja oli!"

Kohkunud mehikesed vaatasid Tootsi poole. See hoidis end
rentnikust aukartust äratavas kauguses.

"Noojah, seda ma arvasin," kärkis vihane mees edasi,
"seda ma arvasin, et kes ta muud on kui Toots. Kuule sina,

inimeseloom, oled ikka sündinud loll."

Toots taganes veel kaugemale ja vastas:

"Ma arvasin esiti, et Tamasseri rauad on."

"Ise oled sa Tamasser. Ma tahan selle Tamasseri sulle...
lüüa."

Parajasti, kui rentniku viha lahkuma hakkas, tuli üks teine isik sündmuskohale ja võttis asja, mis juba unustuse hõlma oli langemas, uuesti üles. See oli köster. Ta oli kuulnud pauku, ja kui ta peale seda õwel hääli kuulis, tuli vaata-
tama.

"Mis siin on?" oli esimene küsimus. Rentnik vastas: "Ah, mis siin siis ei ole. Poiss tegi jälle koerust. Ma tõrelesin teisega."

"Missugune poiss? Mis ta tegi? Ega ometi neist siin keegi püssi lasknud?"

"Noh... Toots olla lasknud. Ega muud küll ei olnud, kui sauna aken läks puruks."

Hävitav pilk tabas vaest Kentuki Lõvi. Köster tegi nii, nagu oleks talle viha pärast kärnkonn kurku läinud: esiti ei saanud mees muud kui: ok-ok. Siis tuli terve lause: "Ok sa kurivaim!" Poisikesed läksid laiali. Kes läks koju, läks koju, kes jäi ööseks koolimajja, läks klassi ja oli vait nagu hiirepoeg. Väljas möllas hirmus maru köstri näol ja Toots, saja-aastase tamme eest väljas, kaotas sellel päeval palju lehti ja oksa, kui juuksesalku lehtede ja okstega võiks võrrelda.

Lõpuks kerkis köstri peajus järgmine küsimuse-mürakas elule: kas Tootsi ülepea veel kooli jättagi; et kas ei oleks parem ta koju saata ja mitte kunagi enam koolitööst uksest sisse lasta?

Kooliõpetaja eestkostmisel jäi ta seekord siiski veel kooli edasi.

Toots ise olevat selle sündmuse kohta pärast teistele ütelnud:

"Oh sa juudas, oleks ma teadnud, et köster jaole tuleb, ma oleks soo peale läinud, nagu Tõnisson käskis."

O. Luts, Kevade I, VI ptk.

POISS JA LIBLIKAS.

Metsaga põhjatuulte eest varjatud aasal kasvas ilusal kevadel palju lilli. Aga asjata ootasid nad noppijat ja nii mõnigi oli oma õilmed enne oodatava tulemist poetanud. Sumises küll mesilane, aga see ei noppinud, lerdles liblikas, aga see ei murdnud.

Ja juba hakkasid lilled lootust kaotama ning nurisedes pöördusid nad jumala poole. Ja jumal saatis nende juurde poisi, kes lilli armastas ja neid heal meelel noppis.

Ja kui poiss aasale astus, tuli lilledesse suur rõõm ja nagu ühest suust hüüdsid nad:

"Nopi mind! Nopi mind!"

Ja nende magus lõhn täitis õhku.

Joovastuses lähenes poiss esimesele lillele. Ja juba sirutas ta käe, et seda murda, kui liblikas lendu tõusis: tükk siidi, teine sametit, ja siis nagu kalliskivi-sädemed, lumehelbe petlik helk - niisugune oli liblikas, kui ta tiibu lehvitas.

Ja ainult pisut lendas ta edasi, jällegi lillele laskudes, kus ta oma tiivad päikesepaistel laiali ajas.

"Lase, ma võtan su kinni," ütles talle poiss, lillesid unustades.

"Püüa," vastas liblikas.

"Ega ma haiget tee, vaatan ja lasen jällegi lahti."

"Püüa."

"Ma ei puudutagi, ainult vaatan lähedalt," rääkis poiss härdalt.

"Võta kinni, siis võid kõik."

Ja poiss hakkas püüdma.

Esiteks hiilis ta salaja liblikale lähemale; aga vaevalt oli ta mõne sammu astunud, kui liblikas juba teisele lillele liugles ja nagu narrides oma ilusaid tiibu lehvitas.

Poiss sai kärsituks.

Algas jooksmine, püsimatu tagaajamine: samm siia, teine sinna, hüpe paremale, teine pahemale poole, üle mätaste ja väikeste põõsaste, ikka põiklejale liblikale järele, kes kord lõunasse, seitsamast põhja, kord madalasse lillede sekka, siis üles päikese poole virvendas. Ikka edasi tormasid poiss ja liblikas; üks oma painduvail, väledail jalgel, teine - tiibadel, siidina, sametina, kalliskividena säravail. Ei väsinud põgeneja ega jätnud tagaajaja.

Viimaks tõusis liblikas kõrgele ja lendas üle metsa, mis aasa põhjatuulte eest varjas.

Alles nüüd jäi poiss hingeldades seisatama ja vahtis äreval pilgul, palavikupuna palgeil, liblikale järele, nagu loodaks ta tema tagasitulekut.

Aga kui poiss nõnda seisis ja üksisilmi metsa taha vahtis, lehvitas tuuleõhk talle joovastavat lõhna ninasse: ja meelde tulid ununenud lilled, mis noppijat ootasid. Lõhnast heldinuna, ärritatuna pöördus poiss ja oli valmis lähema õie poole kummarduma, aga jahmatades jäi ta paigale ning ta palgeilt kustus leegitsev jume: liblikat püüdes oli ta kõik lilled ära tallanud.

Nukralt istus poiss maha ja hakkas kibedasti nutma: ta armastas ju lilli nii väga ja oleks neid heal meelel noppinud.

Punasel Lagedal 1912.

A. Tammsaare, Valitud jutustused, Tallinn 1949, lk. 259-260.

/ILLIMARI NOORUS./

Ikka ainult neli seina ja need, kes seal vahel liiguvad...

Muust mõisa elust ei näinud palju midagi. Tohutult tulnud lumi oli alles kohevil, nii et takistas liikumist. Ega olnud selleks ilmad ka muidu kohased. Hädavaevalt sai vahel aida juurde liududa ja näha, mis seal isa ja Mark ning Avvus teevad. Muidu aga võis isegi Haige-Jakobit ainult üle pleek-
aia silmata, kuidas ta seal räästani tuisanud linnumaja lähedal ukerdas. Kuid ise sinnamaale ei saanud, sest pleekaed oli nagu põhjatu lumesalv. Ja mis tegid veel Märdist lell, Saaremaa Riidu, Härja-Kaanu, Hull-Juhan või isegi kurg Joosep, kes seda teadis. Kord vaikselt päeval kostis vaid häärberi poolt Juhani vihane hää ja Joosepi nokaplagin. Aga kes oli neid vihastanud või olid nad koguni omavahel riidu läinud, seda jällegi ei kuulnud. Oli otse imelik mõelda, et kirjutaja Tiilik praegugi võiks kuskil oma tempe teha!

Talveõhtud kodus, laua ja lambi ääres...

Õieti polnud ööst-päevast palju muud jäänudki kui päratu pikk õhtu. Kõik muu oli ainult kehvaks lisandiks selle küljes. Ta algas varakult, peaaegu samalt kohalt, kus enne lõunavaheaeg lõppes. Ja et isagi nüüd palju varem koju jõudis, siis tunnistati see aeg nagu ametlikultki õhtuks. Igatähes ei pidanud seda keegi mingiks päeva lõpuks, mis ainult päikesevalguse puudumise pärast äpardunud.

Nii oli isa igal õhtul mitu tundi ühes kodustega. Mingit näputööd ta ei teinud, nagu ema ja tädi, kuid ta aeg kulus nõndagi. Seal oli tal pisut tegemist lauda- ja aidaraamatutega, millest esimesed lõhnasid piima ning teised vilja järele.

Neis olid kõik mõisarahva piimatoobid ja jahumatiid, heeringa- ning õlinaelad kirja pandud, nii et ta nende majapidamist otse enese ees nägi. "Näh, va Luut-Karla on jälle üle praaseldanud," ütles ta. "Ja ega ole Märdist lellegi asjad päris hästi. Peavad viimaks veel hambad varna panema, et rehnungis järele jõuda!" Ja ta arvas kokku ning kirjutab numbmeid. See võttis aega, kuid läks kindlalt, nagu oli kõik ta elus läinud. Ning vahel ta koguni nurises, et kirjutaja Tiilik ikka üks lorup on, kui ei saa tema raamatupidamisest kohe täit tolku.

Agaga tööl vahel oli isal muugagi tegemist. Äkki pistis Kähri oma külma nina ta pihku, nagu midagi õelda tahtes. Täit selgust sellest ei saanud, aga sõbralikku juttu võis ikkagi ajada. "Noh, sina!" ütles siis isa. "Kuidas käbarad käivad ja mis muud uudist? Ikka endistviisi?" Ja Kähri vehkis hännaga, nagu nõusoleku märgiks. Kuid Milli oli otsekohe kade, kui nägi, et teisega rohkem tegeldi. Ta oli juba Kähri kõrval, käpad isa põlvel, püüdes oma vanda koguni kõrvale tõrjuda. "No sina kahi!" õeldi siis temale. "Oled ikka va kōka, silmad muudkui kilavad edevusest peas!" Ja Milligi rõõmutses, sest ta arvas, et talle midagi eriti meeldivat oli õeldud.

Agaga kassiga oli isa vahekord nii ja naa. Väliselt oli ta Antsule alati vihane ja oli seda tihtipeale tõeliseltki. Massuurikas, vōllanāgu, vurle - muid nimesid see talt ei kuulnudki. Agaga kui isa kassi jalaga lūkkas, võis seda liigutust vahel silitamisenagi võtta. Miski ikka kipitas isa südames ta vastu ja poolt ega andnud rahu.

Ja ega Ants oma endisi kombeid ometi jätnud. Kuid nüüd teati, mismoodi näpud tal on, ja māng kōis juba lahtiste kaartidega. Ning ta isegi nāis seda teadvat. Kui juhtus midagi, katsus ta kohe jalga lasta; kui aga ei saanud, siis muugavamini vastu võtta, mille vastuvõtmisest ei pääsenud. Säärastel puhkudel ei saanud ta suurusestki enam mingit selgust. Pōgenemisel oli ta pikk kui volask, kogu kõhualune tōis jalgu, hoopide all agaga nagu hall kobisev mūtsak. Kui ta kraepidi õhku tõsteti, siis oli ta otsekui patukahetsus ise, silmad tōitsa suletud ja tagakeha kronksu tõmmatud. Agaga kui ta

seejärel ülepeakaela ukse taha heideti, siis ei mõelnudki ta oma nurjatut iseloomu hakata ümber kasvatama.

Ega teda keegi muu enam tuppa lasknudki kui ainult isa. Kuid ta tegi seda peamiselt selleks, et temaga väga tõsiselt ta halbadest elukommetest rääkida. "Sa varganägu!" noomis ta. "Kivi peaks sulle kaela riputama ja sind mere kõige sügavasse kohta uputama! Kuidas sa isegi tihkad veel elada? Silmad peaksid sa enesel peast häbenema! Soevariku kõrgema männi otsa peaksid sa enese pooma!" Aga Ante tegi seepeale ainult: nurr-nurr! Ja isa lükkas ta jalaga eemale: "Mine! Ma ei taha su maida kallal oma käsi määrida!"

Isa sõnad olid küll väga hirmsad, kuid kõik võtsid neid ometi lõbusalt. See oli nagu mingi kometimäng, teatritegemine. See nimelt, et inimene teisiti räägib kui mõtleb ja vahel maruvihase näo teeb, kuigi ise võib olla päris sõbralik.

Kõik säärasead asjad olid aga paljalt nagu sissejuhatuseks. Sest suurema osa õhtust täitis lugemine.

See oli ajaviide, mida Illimar tundis, nii kaugele kui ta mälestused ulatusid. Suvel oli sellega vähe tegemist, vahel ema luges pühapäeviti midagi vaimulikku. Kuid ta tegi seda tasakesi, eneseette, kuigi seejuures huuli liigutades. Mida pikemaks aga õhtud läksid, seda rohkem loeti kõvasti ja kõigile. Ainult mõni säärane mürtsuv töö nagu kangakudumine võis seda takistada. Varem oli see lugemine Illimarist küll nagu mööda läinud, ainult hea oli selle mõmina saatel magama jääda. Nüüd aga hakkas kirjasõna teda ikka enam huvitama, kuigi selle hulgas oli ka veel palju hoopis igavat.

Seal tagatoas vanemate voodi peatsis väikeses kapis hoi-tigi seda kirjavara. Ja tolle kapigi oli isa kord just selle jaoks teinud. Ning raamatuid oli ta sinna muretsenud, kes teab mis ajast peale. Oli seal neid mitmesuguseid, nii piltidega kui ilma, nagu Illimargi teadis. Neis kõneldi paljudest imelikest asjadest, mis maailmas ette tulnud või veelgi tuleb. Nagu juba ammu teada, polnud isa nimetamisväärsest koolitarkust saanud, kuid ta teadis ometi palju asju. Nagu see, miks aur masinat ümber ajab või mis inimesed Ameerika-

maal teevad. Ja et kust tuleb pikne või miks prantslane Moskva linnas ära külmas. Illimar pidas isa üldse väga targaks, ja see tuli kõik raamatust, nagu ta aru sai. Neile toetus isa isegi, näiteks viinameister Kranichiga vaieldes. Kui see vastu ajas, siis käskis ta lihtsalt raamatust lugeda. Ainult vana Hirmu Ane juures ei aidanud see midagi. Sest Ane ütles vaid halvakspanevalt: "Ei mina mõista lugeda!" - ja nii jäigi talle õigus. Aga isa ütles ka, et sihuke õigus mitte midagi ei maksvat.

Kuid peale nende raamatute laenati mujaltki. Neid saadi häärbereist ja viinakojust ning isegi külalt. Nad käisid käest kätte ja olid vahel nii rasvased, et pane kas või panni peale, nagu ütles jällegi isa. Aga nende lood olid ometi väärt kuulda, kui just väga palju lehti polnud välja rebitud.

Isa tahtis meelsamini seda lugeda, mis oleks õpetlik. Ja ega emalgi selle vastu midagi olnud, kui see aga ühtlasi ka liigutav oleks. Ning tädi Liisale meeldis kõige rohkem, kus oli armastusest, kuigi ta seda selge sõnaga ei öelnud. Kuid tõeliselt loeti kõike, mis kätte saadi. Ja kui midagi muud ei saadud, siis asuti jälle Piibli kallale. Loeti otse algusest lõpuni, mitmendat korda. Noh, seal oli kõike, mida aga soovid. Ainult aegamööda läksid need lood ja Illimar jäi tihti neid kuulates magama.

Kilk häälitses truubis, otse saunaahju vastas. Ja selle salapärase kriiksumise saatel luges kord üks, kord teine. Isa lugemine läks raskelt, tädi ei olnud just väga suur meister, kõige elavamini edenes see vahest emal. Kuid seda imestas Illimar ikka, olgu lugeja kestahe, et kirjasõna oli midagi hoopis muud kui niisama suusõnaline jutuaajamine. Loeti kõrge, ühetoonilise, sootuks isehäälega. Ja kui keset lugemist tuli äkki midagi omalt poolt öelda, nagu: "Kött, Ants, kuripatt!" või: "Näe, lamp hakkab suitsema!" - siis poleks ütleja nagu see inimenegi olnud, kes just praegu luges.

Illimar kuulas siinsamas, otse laua lähedal, lamades vend Karla voodis. Ja kui lugu läks põnevaks või liigutavaks, siis ta otse ahmis sõnu, nii ühetooniliselt kui need ka tulid.

Ta peaaegu nägi kõike seda, millest kõneldi, ja elas nii te-
gelaste rõõmu kui ka häda kaasa.

Aga niisama võtsid ka teised lugemist. Vahel sai kangesti
naerda, aga mõnikord olid asjad nii halvad, et otse hirmu pea-
le ajas. Siis ootasid kõik põnevalt, millega lugu viimaks lõ-
peb, ja enamasti lõppes ikka hästi. Siis lisasid nad ise mi-
dagi õpetlikku juurde. Vahel oli see ainult lühike lause, na-
gu see, et ega ülekohtus kotis seisa. Vahel aga terve lugu,
mis ise nähtud või mujalt kuulnud. Viimaseid esitas küll pea-
miselt isa.

Üldiselt klappisid nende arvamused hästi, kuid vahel tuli
ette ka lahkuminekuid.

Nii räägiti kellestki Jeenu-Eevast väga kurbi asju, ja
teine naisterahvas oli Mai Roosi, kellega ka mitte hästi ei
läinud. Emal ja tädil olid otse pisarad silmis, kui neist loe-
ti. Ainult see veel tröötiski, et need kõrgeest soost proud
päraat kõige viletsamaidki vintsutusi ometi piltilusaks jäid.
Kuid just selle peale ütles isa: "Lori! Katsu ise kümme aas-
tat kartulikoopas elada ja siis veel piltilus olla!" Tädi Lii-
sa oli aga sellest haavunud: "Siin on öeldud, et kaljukoopas.
Ja see on hoopis teine asi. Ning siin on ka selge sõnaga öel-
dud, et see on tõesti sündinud lugu." - "Hee," naeris isa,
"või tõesti sündinud! Selleks ju säärased meistrid ongi, et
sihukesi asju välja mõtelda ja trükki anda. Puha omast peast.
Mida hullem lugu, seda uhkem mees!"

See mõte küll pisut segas, kuid sellega tuli leppida. Ja
üldiselt jäi nii, et kui lugu oli lähemalt, siis võis selle
üle veel kahelda, aga kui kõneldi kaugetest aegadest või maa-
dest, siis tuli kõike uskuda, tahad sa või mitte. Ning pige-
mini taheti ikka uskuda.

Ja lõpuks, ega päris hea valegi just paha olnud. Nii ei
usutud ju küll mitte, mis üks väga kentsakas jututegija san-
tide saiasõomisest, peigmeeste ärapõletamisest või muhulaste
imelikest juhtumistest kirjutas. Aga arvati jälle, et ta need
asjad oli väga hästi välja mõtelnud. "Sa kuripatti!" naerdi.
"No küll luiskab, nii et suu suitseb! Kus aga läheb, seal na-

li taga!" Ja naerdi, naerdi nõrkemiseni. Ning selle jutute-
gija nimigi jäi kõigile meelde ja seda korراتi isegi oma iga-
päevases elus.

Igatahes polnud isa täitsa selle poolt, et kiri ei va-
leta. Või ta vähemalt täiendas ja seletas mõnd lugu omalt
poolt ja omal kombel. Nii oli tal Piibli lugemisel ikka pal-
ju tegemist imedega ja ta arvas, et Mooses tingimata oli ti-
namiiiti tundnud ning kõhurääkimise kunsti osanud. See on nii,
et kui sa ise seisad pöõsa ees ja pöõsas põleb ning ühtlasi
kostab just su enese hääl samast põlevast pöõsast, - võid
täitsa vabalt iseenesega juttu ajada. Ja ühe teise raamatu
puhul, milles kõneldi Peruamaa viimsest inkast, arvas isa
jälle kaljukindlalt, et see oli lugu vanadest eestlastest.
"Aga mõisnikud ei luba seda õelda," lausus ta häält madalda-
des ja ümber vaadates. "Nemad on meie esivanemad tapnud ja
meid orjadeks teinud. Nemad tapsid ka Jakupsoni, kes nende
vastu hakkas. Aga see asi ei jää veel nii!"

Niisugused mõtted tõid teisi kaasa ja isa rääkis mõnda-
gi, mis ta oma elus näinud ja tähele pannud. Ta ei jutustanud
küll oma elulugu, vaid ühe tüki kord siit, teise kord sealt.
Aga just nii jäid meed lood väga teravalt Illimari meelde.

Seal oli palju viletsust ja vaesust. "Mis nüüd viga ela-
da: püsid ikka püsti, kui ise mees oled," arvas isa. Aga en-
nevanast ei aidanud seegi. Nojah, niipalju kui tema teadis,
polnud ta esivanemad orjad olnud. Olid vabad mehed ja liiku-
sid omapead kohast teise. Aga mis sellestki kasu, - ikka kus-
kil metsa veeres ja mõisa armust elasid. Oli ju üks esiisadest
isegi linnani jõudnud, aga poeg oli jällegi metsas tagasi.
Sellest juba ei pääsenud!

Ja nälg - see sõna kostis vapustava kellahäälena Illima-
ri kõrvu. See oli nagu midagi, mida võis silmadega näha: pikk,
kõhetu, tuules võnkuv, punaste aukus silmadega olend.

Kui Metskülas oli nälg ja inimesi suri nagu kärbseid,
siis anti mõisast iga pere kohta kaks toopi jahu. Aga viijad
olid ise nii näljased, et koju minnes näppudega jahu sõid.
Ei suutnud kiusatusele vastu panna ja sõidki poole ära. Ning

Illimar nägi ilmsielavaina neid minejaid metsa vahel. Olid kõik imepisukesed, kõik Pöta-Tõnise taolised, tegid sõrmed suus märjaks, pistsid siis jahusse ja limpsisid keelega. Ja kuigi Illimar ise oli söönud, tundis ta sees ometi nende nälga.

Viimast suurt nälga mäletas aga isa veel isegi. See oli tema poisikesepõlves olnud. Ei, nende peres küll väga selle all ei kannatatud. Kuid nemad elasidki metsas ja nende isa ning kõik teisedki, kes aga suutsid, käisid metsades ringi ja otsisid toidust. Seal leidus ühte ja teist, kuigi seda tolleaegsete riistadega oli raske kätte saada. Aga hinges püsiti.

Ja siis äkki üksik mälestus: "Olin mina soojatõves maas, seitse nädalat elu ja surma vahel ega teadnudki enam palju maast-ilmast. Aga siis mäletan: oli õhtu, tegin silmad lahti ja nägin, kuidas teised pirru valgel halli kurge sõid. Neid seal siis oli ja neid siis söödi. Ja ma tundsin äkki suurt isu ning ema andis mulle kure kintsu. Mul oli nii vähe jõudu, et vaevalt seda närida suutsin, aga ma sõin selle ära ja sõin kõik muugi, mis kätte sain. Ning sellest päevast algaski mu paranemine. Aga näe, selle haiguse järel sain ma ka hoopis teised juuksed. Enne seda olid need mul valged ja pehmed, just nagu linapeo. Kuid pärast haigust tulid nende asemele praegused, süsimustad ning jõhvkanged. Ja näe, poisidki on need pärinud." - "Ei, Johannes ei ole," arvas ema, kes võttis kõiki asju lähemalt. "Temal tuleb ikka pehme pea, aga mitte sihukesed harjased." Ja ta hellitas väikevenda süles. Kuid isa kahkles ikkagi: "Tea veel midagi, egas nende udemete järgi saa otsustada. Linnupoeg vahetab veel mitut värvi, enne kui need õiged suled saab."

Illimari meelest oli nii imelik mõelda, et ka isa oli kord poisikene olnud ja ühes vendadega elanud. Jah, temagi oli keskmine, Märt oli vanem ja Jaan noorem. Jaanist ei kuulnud palju midagi, aga Märdist oli tihti juttu ja need jutud olid seotud ikka metsa ning jahiga. Ja enamasti paistis; et isa oli juba siis Märdist ette, kuigi oli ise noorem.

"No sai kord nalja!" rääkis isa ühel õhtul. "Olime jälle Märdiga metsisejahil. Seal sihuke lai soo, ainult siin-seal mõni üksik saarekene puudega. Lamame kumbki isesaarel kadakapõõsa all, õõ on pime, aga silm teist saart ikka seletab. Lamame kaua vaikselt, aga siis kuulen, kuidas Märdi saarel isametsis oma mängu alustab, ikka "teke-teke" ja "teke-teke", ja siis naksutamine ning lõpuks ka juba kange vikati-luiskamine. Kuid Märt ei kõssagi. "No mis ta ometi mõtleb?" imestlen mina. "Magama jäänud, või mis?" Siis aga käibki kärakas, mis on alles kärakas! Ja suur tuleleek tõuseb, kadakas põleb. Mina kohe jalule ja jooksmas, nii et soo lainetab. Ja mis ma kuulen päralt jõudes? Noh, Märt ehmunud ja ähmi täis. Oli tal juhtunud äpardus püssiga. Ja mis püssid meil olidki? Ikka need kõige hullemad tulelukuga loksid. Raua kohal oli pann, sinna kallati enne laskmist püssirohtu, selle löi räni põlema ja tuli läks siis auku mööda torusse, kus pani omakorda püssirohu plahvatama. Noh, Märt oli esimeses ärevuses rohu pannilt maha raputanud. Plõksutanud paar koda püssikukke - pauku ei tule. Kallanud siis tulise rutuga uut rohtu, aga ses pimeduses läinudki pool sarvetäit. Ja kui siis pauk käis, olid endalgi suudsilmad tuld täis. Kadakaski läks põlema. Ega tulnud sel õõl metsisejahist enam midagi. Need olid selle ilutule peale kus kurat läinud. Kui aga valgemaks hakkas minema, siis alles selgus, mis nägu see Märt ise oli. Mina olin tookord alles mõneteistkümmes-aastane poisikene ja Märt vaevalt paarikümmene, aga suur punane habe oli tal, pea-aegu nagu praegugi. Ja püssituli oli sellest teise poole täitsa maha võtnud. Nii läksimegi koju, tal pool habemetuusti lõua otsas, just nagu sokul, ainult ühe külje peal. Ja on tal neid siniseid püssirohutäppe näos veel tänapäevani näha. Aga hea, et niigi hästi läks!"

Noh, seesuguse loo peale olid kõik magama heites lõbusas tujus.

Aga Illimar valvas veel tükk aega ja mõtles lugudele, mis oli loetud ja mis isa rääkinud. Need arenesid ta mõttes edasi ja ta otse nägi nende tegelasi enese ees. Loetud lood

olid imeväärsemad, aga isa omad jälle lähemad. Ja viimastel oli veel seegi paremus, et neid just niisama loomuliku häälega esitati nagu näiteks kassi noomideski. Aga lõpuks segunesid kauged Mailandi linna ja Vöniikiamaa lood Metsküla asjadega. Ning uni tuli.

Salapärane loom kilk kriiksus truubis ja tuisk kohises väljas.

Fr. Tuglas, Väike Illimar, Ühe lapseõlve lugu, Tallinn 1956, lk. 230-237.

/MARUPULL./

Oli kohutavalt kuum õhtupoolik. Äikest, mida oli kogunenud juba mitu päeva, oli terve taevaalaotus täis. Seal käis päike segamini süngelt õhetavate pilvedega. Paistis, et kõik see just praegu rebeneb, kuid siis pöördus jälle teise kanti. Ja pöudne lämmatus jätkus.

Kui Illimar eeskoja uksele astus, tundis ta, et sees kiviseinte vahel oli õieti parem olla. Väljas oli nii kuum ja see tinäjashõõgav valguski peletas. Ning ühes äikeselise lämmatusega üllatas ka veel mingi ahistav vaikus. Ei näinud ainustki elavat olendit ega kuulnud vähimatki häält. Kuid ühtlasi ütles erutav aimus, et just praegu kuskil midagi erakordset toimub, kuigi sellest midagi ei näe ega kuule.

Illimar astus kõheldes maja varjust õue keskele. Paremal paistis kuivatusrehi ja vana suitsurehi - ikka niisama elutud. Siis vaatas ta vasakule - ja nägi kaugel õunaaia ääres kedagi palja päi ning palja sääri lähemale jooksvat. Ta laskis tulise rutuga üle tammi ja mööda kahe järve vahelist teed. Nüüd tundis Illimar jooksja - see oli vend Karla. Kuid temagi kohta oli see jooks sellises kuumuses erakordne.

Ta vehkis juba kaugelt kätega ja kisendas kartulikoopa juurde jõudes:

"Marupull on lahti pääsenud!"

Illimar vaatas hirmunult ringi ja tahtis juba sisse põgeneda. Karla aga kähistas ta juurde jõudes:

"Ei näinud ükski hing, kuidas ta lahti sai. Aga nüüd on ta lahti ja läinud, ega tea keegi, kus ta on! Oli mühanud nagu maru mööda Kärsa teed välja. Seal Hurdaoru kohal olid ruk-

kilõikajad töö! Oli kihutanud nende keskele - ja räbalad taga! Kes haki alla sai - haki pealt! Kes redelihunnikule ronis - redelid raginal alt! Siis oli saanud kirjutaja kätte ja muudkui seda rullima, ikka mööda kesapõldu edasi-tagasi. Mees kui mullahunnik, ainult pool versta soolikaid taga - valmis! Kanti nagu kott koju. Toss väljas, mis väljas! Siis kihutas tulise jutiga mõisast läbi Süvaolu variku poole. Ja sinna ta kaduski. Läänud nagu tuul. Ma kupatasin pargi taha vaatama. Midagi. Kõik tühi. Ainult maanteel päratu tolmupilv. Hoh-hoh-hoh!"

Karla hingeldas ja higistas, mis kole. Ta kõne rabas Illimari peaaegu jalust. Ja nad piilusid mõlemad kahele poole teele.

Sel hetkel hakkas mõisa söögikell ootamatult lööma. Kuid see löömine oli korratu, kisklev ja raplev. Ja mõne pariseva löögi järel katkes ta, et siis jälle niisama alata. Ikka mõni silmapilk korratud tagumist ja siis uuesti niisama palju vaikust.

Karla kuulatas ja pistis siis pleekaia poole minema. Illimar kõhkles hetke keset õue ja siis järgnes temagi vennale.

"Kus sa tuled!" kisendas Karla taha vaadates. "Mine koju! Mine silmapilk koju!"

"Ei lähe üksi!" vigises Illimar ühel hoobil kojujäämise ja kaasamineku hirmu vahel. "Ei lähe!"

Siin pleekaias polnud õieti midagi karta, ja sellepärast võisid nad omavahel riieldagi.

"Mis sa, põnn, teed, kui härg tuleb?" kärkis Karla.

"Aga mis sina teed?" halises Illimar.

"Mina? Mina! Ma ronin puu otsa, hüppan katusele, ujun üle järve! Aga sina oled ta sarvede otsas! Kääks! Valmis!"

See täitis Illimari hirmuga. Kuid vaheajal olid nad läbi pleekaia juba maanteele jõudnud. Ja siin polnud Karlalgi enam seltsi vastu midagi, olgugi seks seltsiks ka ainult Illimar. Ta madaldas hääle ja sosistas, nagu oleks härg juba kuulmis-kaugusel:

"Nüüd laseme aga aia-ääri ja maja-veeri mööda. Ning kui

mina sisistan, siis kõhuli põõsasse või kraavi!"

Ja nii nad läksidki. Aida otsa juurde jõudes nägid nad ka seda imelikku kellalöömist. Kupja naine sikutas paar korra kellanööre, jooksis siis töllakuuri, piilus sealt hirmunult, tormas jälle meeleheitlikult esile, paristas mõne korra ning lidus uuesti tagasi. Ei olnud lõõjal hirmu pärast löömajõudu ega kellalgi enam kella häält.

Siin oli Karlal ja Illimarilgi juba hädaohtlik. Ei nad usaldanud üle lageda platsi minna, vaid tegid suure ringi hoonete kaudu. Jälle maanteele jõudes nägid nad all karjatare juures inimesi peatult jooksmas. Tee kahe aia vahel oli ohtlik, aga selle eest oli kaugele ette näha ja kahel pool sügavad kraavid suurte takjatega.

Nii jõudsid nemadki karjatare manu. Siin suure risttee ümber kihises inimesi nagu sipelgaid. Neid olid täis plangud, lauavirnad ja katusedki. Kõigil lahtistel ustel, akendel ja muus majasoppides paistis kollaseid nägusid. Ja kõigi silmad sihtisid ikka mööda maanteed märke, üles vanakõrtsi poole.

"Näe, aina otsib inimesi, otsekui oleks aru peas!" hädaldas takustes pükstes ja pasteldes vanamees.

"Või arvad, et tal seda pole!" vastas teine. "Küllalt tema juuda jaoks!"

"Jah, kupatas kõigepealt Hurdaorgu, kus inimesed tööl. Ja siis padavai Süvaorgu, metsameeste manu. Sa heldene aeg - otse otsib!"

"Ja inimesed ei tea. Lasti küll kella lüüa, aga kas nad aru saavad. Mõisa rahvas veel mõistis ja laskis jalga. Aga külanaised muudkui: tea, mis mõisas lahti; ei see meisse puutu; meil tükitöö! Saadeti siis ratsanikud hoostega sõna viima."

Nii rääkides sihiti silmadega ikka üle oru kõrtsi poole. Ja äkki nähtigi, kuidas pargi kiviaial seisvad mehed ägedalt kätega vehkima hakkasid. Ikka - metsa poolt mõisa poole. Ja kõrtsi ees olivad kadusid nagu tuulispeas majja või pargi müüri taha.

"Tuleb, tuleb!" kisendati platsil.

Ja karjatarre juures seisev salk pressis samuti majja. Karla ning Illimar ühes teistega. Karjatarre ühes otsas elasid karjased, teises aga käisid kaugemad teolised söömas ja vahel magamaski. Olid seal nüüd segamini koos omad ja võõrad.

Kui Illimar ühe akna juurde jõudis, oli härg juba näha. Ta tuli parajasti kõrtsimäest alla. Ta laskis laisavõitu jõlki, väsinud kuumusest ja pikist käikudest. Kuid varsti oli ta all sillal ja hakkas siis kallakut mööda üles tõusma.

Nüüd oli plats täiesti tühi. Ainult kõrgemais kohtades mustas veel inimeste päid. Ja härg peatus üksi keset avarust, äikeselma tuhmkollakas valguses. Kõik vahtisid teda hinge pidades.

Ta oli kole oma suuruses ja vihas. Ta nina, millest rõn-gas välja rebitud, oli verises vahus. Ja ta kaelas ripnes veel katkenud keti ots. Nii seisis ta, kaapis jalgadega ja ammus kaks korda luust ning lihast läbi käiva häälega.

Kuid siis sündis midagi ootamatut. Kuskilt ilmus äkki Põta-Tõnis. Ja ta läks üksi vastu kohutavale härjale, käes pikk toobripuu. Tea, mis kohusetunde või kangelasmeele sööst oli teda vallanud. Või tea, kas ta üldse midagi mõtles. Ta pidi ainult minema, nagu oli ikka läinud. Ja ta oli nii pisitil-luke seal avaral platsil suure härja ees ning toobripuugi oli tast endast kolm korda pikem.

See kestis ainult silmapilgu. Siis keerlesid Tõnise ja-lad ja toobripuu korraks õhus ning siis istus Tõnis juba kak-siratsa kõrge lauavirna harjal. See sündis nii äkki, et vaa-tajate hirmuhüüd üheksainsaks oigeks sulas.

Härg seisis endisel kohal, raputas pead, mõirgas korra ja raputas jälle pead. Kuid siis näis ta kõigest tüdinud ole-vat ja hakkas lauda poole astuma. Ta läks aeglaselt, kõrvale või taha vaatamata. Ja nüüd oli ta juba väravate vahelt läbi, õues.

"Väravad kinni! Väravad kinni!" karjuti kõigilt poolt.

Siis hakkasid väravad otsekui iseenesest liikuma, esiti aeglaselt, siis ikka kiiremini ja lõpuks nii ruttu, et nad otse kinni prahvatasid. Ja siis nähti ka, et kummagi värava-

poole taha oli end mitu meest peitnud ning lauapragude vahelt härja liikumist jälginud. Nüüd löid nad raudobaduse tulise rutuga üle põikpuu.

Nüüd oli härg vähemalt õues kinni. Ja kõigilt poolt hakkas nüüd ka inimesi välja voolama. Ei arvanudki neid nii palju olevat. Igast praost pressis ikka esile, nagu prussakaid. Olid enamasti küll mehed, kuid ka palju naisi ja lapsi oli hulgas.

Karla ja Illimargi lidusid üle platsi. Vastu karjatara seisid rõuguredelid virnas ja neid mööda ronisid nad nüüd kähku müürile. Seal oli juba enne neidki hulk inimesi, aga sinna sobisid veel nemadki. Ja neile avanes nüüd vaade õue.

Härg käis mõirates mööda õue, heitis vahel verise pilgu müüril ja katuseilgi istuvaile inimesile ning kaapis nõnda, et sõnnikutuustid lendasid. Näis, nagu oleks ta aimanud, et laskis enese asjata kinni püüda. Ja see ajas ta veel enam maru.

Värava lähedal, otse Illimari all, pldasid isa ja valitseja nõu. Valitseja põskhabe oli higist märg ning lips ärevusest kukla taha läinud.

"Mis teha?" ütles isa. "Kinni me teda ei saa. Inimese elu on kallis. Ja kari tuleb varsti koju. Kuhu me loomad paneme?"

Sellal kostis hädakella hääl veelgi pöörasemalt. Lööja oli hirmust otse ogaraks läinud.

"Mis ta hull ometi paristab!" vihastus valitseja. "Otse närvöösiks teeb! Minge, keelake ära. Lõpetagu juba!"

"On ainult üks tee," arvas isa.

"Saatsin juba ammu püsside järele," vastas valitseja.

"Ja minu oma ongi juba siin," täiendas alatare lell juurde astudes.

Ta oli palja päi ja palja jalugi, ainult särk ja lodevad püksid ihu peal. Aga ta vägev kaheraudne oli kaasas.

Sellal hakkas karjatara juures ka mõisa vahimees paistma, püss kummagi kaenla all.

"Nüüd ta tapetakse! Nüüd ta, kuramus, tapetakse!" käis kõmin läbi rahva.

Vastaspoolse lauda pööningul oli kolm luukakent, ja varsti ilmus neis igäühes mehe pea. Oli küll arvatud, et ühestki laskjast jätkub, kuid keegi ei tahtnud maha jääda. Ja nii võtsid sellest lõpuks kõik kütid osa.

Kolm püssitoru tuli akendes nähtavale. Härg seisis keset õue ja pörnitses üles. Vaatajad vaikisid hinge pidades. Püssimehed heitsid pilgu üksteisele, ja siis kostis kolm rakusatust peaaegu korraga. Nende ühine kaja keerles kivises õues ja suitsusambad ühinesid õhus.

Kuid härg näis paukudest ainult jahmatavat. Ta lõi pisut kõrvale ja hakkas siis sõnnikuväljal tiiru tegema, ise tasa jõrisedes.

"No tohoo kurat!" hüüdis alatare lell, vana kütt. "Mis ta, pörguline, veel tahab?"

Härg tegi õues kaks tiiru, peatus, tegi jalgadega nagu aset ja laskus siis rahulikult ning aeglaselt pikali. Ta näis ainult magama heitvat. Ja kütid vaatasid veidrate nägudega üksteisele otsa.

"No see on alles ime!" vandus jälle lell. "Kas ta nõiutud on? Kas teda ainult hõbekuul võtab?"

Kulus mõni aeg, härg ei liigutanud ja kõik ootasid. Siis tuli mõisa vahimees all ühel ukssel nähtavale. End ukse varju hoides viskas ta härga teibaga. Teivas langes põiki üle looma, kuid see ei liigutanud veelgi. Siis lähenes vahimees talle ettevaatlikult, kuni seisis otse ta juures.

"Juba ammu valmis!" hüüdis ta üles, ja kõigilt pääses kergengusohe.

Samal hetkel kuulis Illimar ema häält alt platsilt:

"Teie siin! Kas te saate maha! Silmapilk maha ja koju!"

Karla tegi näo, nagu käiks see ainult Illimari kohta, ega liigutanudki end. Kuid ema tõusis redelile ja rebis nad mõlemad käsipidi alla ning hakkas kohe minema, neid enam lahsti laskmatagi.

"Mina jooksen ringi, süda täis hirmu, et kuhu nad ometi on jäänud ses möllus. Et kas härjale sarvi ette või rahvale jalge alla. Ja nemad muudkui istuvad siin. Kus mul tiatri vaatajad!"

"Näe," ütles Karla ja osutas käega lauavirnale.

Seal istus Pöta ikka veel endises asendis, isegi toobri-
puu endiselt pihus. Suurt häda polnud ta nähtavasti saanud,
oli ainult natuke juhmimaks löödud. Ja selle märgiks oli ta
isegi oma silmamunade valged pooled ette pööranud.

"Mis sa veel vahid!" tõreles ema. "Täna õnne, et pole
ise tema asemel. Ikka pead sa jaol olema, kus midagi lahti
on. Oota seni, kui saadki kuskil päris jaole!"

Ja nii ühtesoodu pragades viis ema oma pojad läbi kogu
mõisa koju.

Fr. Tuglas, Väike Illimar, Ühe lapsepõlve lugu, Tallinn
1956, lk. 85-90.

/KEVADISE SUURVEEGA TARTUST VÖRTSJÄRVELE /

4.IV 1931.

Päike nihkub pilvesagara taha, kauge kallas tumeneb, taluhoonete siluetid muutuvad teravamaks, ürgoru nõlvadel valendavad lumesaarekesed värvuvad heledamaks. Pikad puusüllad, mis osalt on vette uppunud, kuid siiski voolusele vastu pannud, helgivad kahkjaskollakais värvitsoonides.

Möödume Kardla külast, kust salk koovitajaid kaeblike hüüetega lendu tõuseb. Päike väljub pilve tagant ja säten dab külmas vees. Laevanina lõikab tumedat vett, mis muutub kihisevaks vahujoaks. Talud haljendavate põllulappidega ujuvad nagu saared hallis vees. Ikka lähemale nihkub Kärevere maanteed piirav tulbarida ja hävinenud silda leinav majake jõeveerel.

Otse meie ees kerkib ja kasvab ähvardav äikesepilv. Ta lumivalge veer moodustab kontrasti taevasinaga. Päike kaob paksemasse pilverünkasse, vesi muutub mustjashalliks. Vilu tuulepuhang paneb ta tuhandeis kurdudes lainetama.

Sõidame otse üle luha, üle vees kasvava pajuvõsa ja üle ni uppunud roigasaedade. Kus suvel lopsakas rohi väleda vika ti all langeb ja hiljem loomakari rahulikult toitu mäletseb, voolab sügav vesi ja mänglevad kalad.

Heledalt kõlab tinahallil taeval hõljuva kalakajaka hüüe. Laeva ees ujub salk tõmmuvaeraid, keda meie tulek lendu peletab. Kärmosti kaovad nad kaugusse, välguvad vaid nende valged tiivalaigud tumeda veteliniku kohal.

Lähenevast kõuepilvest ripub alla hall vihmaloor. Pilve

kärisenud sagarate vahelt väljub kollakas kiirtevihk ning valgustab kauget vett ja tumedat metsamüüri. Ikka lähemale nihkub vesihall vihmalinik ja mähib oma märga hõlma naaber-metsa ja vee. Nüüd on ta jõudnud meieni. Lainetav vetepind virvendab loendamatuist rõngakestest, mida tekitavad langevad vihmapiisad.

Peatume Retku parve juures, kus osa reisijaist laevalt lahkub. Keegi on veest nastiku püüdnud ja hirmutab sellega oma pelglikku kaaslast. Ägedasti vingerdab looma tume keha, mida mees kaela kohalt kartmatult kinni hoiab. Kuid nastiku-püüdja on ka loodusesõber, peale naljatamist heidab ta süütu looma tagasi vihmast virvendavasse veterüppe.

Vihm lakkab ja osa taevast selgub. Avar veteväli särab eredais värves ja peegeldab valkjaid pilvesagaraid. Laeva juhtimine kallasteta jõel nõuab tüürimehelt teravat tähelepanu. Jõesängi märgivad paiguti ainult kaldal kasvavad paju-võsa lühikesed ladvad ja veepinnal kobrutavad vahujooned.

Mööduvad rohekasruuged heinakuhjad, mis suurveele visalt vastu pannud. Uputusest tabatud taluõuel liigutakse paatidega. Kurvalt valendavad liikuvast jääst paljaks kooritud põdsaste ja puude tüved. Ainsaks lohutajaks troostitus veekõrbes on päike. Ta paistab soojalt ja helgib tuulest virvendaval veel vahelduvas vikerkaarevärvides.

Lähenev laev peletab järvekauri, kes lendu tõustes veepinnale hõbedase vao künnab. Sirgjoones lendab üle laevatee üksik hallvares. Kaua elustab ta kärisev hääl virvendavat vetevälja, kus pole kuulda muud heli kui laevamasina ühetooni-line müra ja vee loksumine laeva kiilil.

Peatume Palupõhja külas, kus suurvesi nõnda kaugele on levinud, et teist kallast on raske näha. Paiguti on vesi talupõldudele tunginud ja siia kuivanud pilliroost ruuged kaared uhtunud. Põllule veetud sõnnikukuhjakesed on kui lilla-kaspruunid saarkobarad sinihallis vetemeres.

Metsvint kõõrutab kilgina ja lepa ladvas istuva kuldno-ka hääles kõlab nukker heli. Lohutamatuult loksab raudkülm vesi vastu taluhoone halli pragulist seinu.

Laeva laotakse küttepuid. Halg halu järel kaob alla kütteruumi, kust õhkub mõnusat soojust. Kaldalt lendleb laevale kirju koeraliblikas. Ta tantsiskleb tahmase laevakorstna ümber ja hõljub siit uuesti kalda poole.

Kaugel sinava metsa kohale ilmub Puhja kiriku nägus torn, kuid mitte kauaks, sest laeva suund lookleb ühes jõega. Paiguti märgivad kuivanud kõrkjakahlud ja nõtkuvad pilliroopuhmad vees peituvat jõekallast. Ka veepinna vormi järgi näeb vilunud silm, kus lõpeb jõgi ja algab kallas, sest lainetus on suurem väljaspool jõesängi.

Kui möödume Pedja jõe suust, kust väljub siledam veejuga virvendavasse Emajõkke, näeme suurt auliparve luhaveelt lendu tõusvat ja Võrtsjärve suunas kaduvat. Õhtupäike nihkub külma pilveriba taha ja kuumutab selle veered kuld kollaseks. Veeväli värvub hõbedaseks, sellest väljuvad puud ning põõsad tumenevad. Nihkuvad mööda kuhjalavade kõrged teibad ja veripunased jõemärgid. Hiiglamaona lookleb jõgi tumeda kaldavõsa vahel. Hooti levib Võrtsjärve poolt jäist talveõhku. Nooljas rivis liugleb parv sookurgi üle meie peade. On kuulda kurgede kruuksumist, kuid masinamüra ei luba seda täpsemalt jälgi. Kaugelt kerkib esile pikk tulbarida, mis Ulila elektrit Viljandi poole juhib. Paiguti mustavad kõrgemal kaldavallil kuivavad kalavõrgud. Päikese punetav veer väljub pilve tagant ja värvib roheka vetevälja roosakaks.

Maandume Jõesuu sadamas. Tõttame välja ja ronime kõrgele puusillale, mis Tartu-Viljandi maantee üle Emajõe viib. Siit on avar vaade Võrtsjärvele ja Jõesuu ümbruskonnale. Päike on loojenemas ja kahvatut täiskuud varjab õrn pilveloor. Päike vajub. Järvepind helgib lillades ja purpurseis värvides. Vabal veel mustavad suured pardiparved.

Laevamüraast väsinud kõrv naudib ahnelt sügavat vaikust, mis ümbruskonnas valitseb. Ainult kaugel järvel kuulduv liikuva jää tasast kahinat ja koovitajate tumedat kudrutamist.

J. Piiper, Pilte ja hääli Eesti loodusest, Tallinn
1960, lk. 246-248.

/PIME-KAARLI TEEB KEISRILAULU./

"...Jah, ei aita midagi, peab ikka keisrihärra kiituse-
laulu valmis pusima, siis on elu kindlam, keegi ei või mind
siis enam vähemalt riigivastaseks tembeldada. Kui paneks õige
uue laulu "Nüüd kallid hinge õnnistus" viisi peal hakkama,
mis siis ikka, ja ütleme, esimese salmi katsuks nõndaviisi
kokku seada:

"Küll suur on Vene keisririik
ja kange tema keiser!
"Löö türklasele kõhtu piik!"
nii hüüdis meile keiser.
Tsaar laiskadele säru teeb
ja süda temal rinnus keeb -
kui türklane sai kolki!"

See salm oli tal juba varem ühte äärt pidi valmis mõel-
dud ja peaks niiviisi minema, aga teise salmiga oli häda.
Siin peaks juba keiser ise nimepidi sees olema. Millega saaks
selle va Nikolai riimi ajada: Nikolai - sai, Mai, Kai, Pai,
lai, ai, rai, vai.

Vihmasagar rabises vastu akent. Kadakalusikal oli just
sealkohal, kuhu pidi tulema leemelohk, oksanäss sees, noa ots
oli nürivõitu ning ka laual ei tahtnud välja tulla.

Sestsaadik, kui Riti suvel Kaarli teejuhi Joosepi mine-
ma peksis, oli tema, pimedas elu muutunud nii halliks ja tui-
maks, et vahel tuli säärane tüdimus peale, nagu tahaks lüüa
käega nii korvidele, puulusikatele kui ka laulujamale. Tema,

Kaarel Tihu, on ju kunagi ka mees olnud! Mees, kelle käes saag laulis, kirves paukus ja laeva kaared nagu mängides kohale läksid, poiss nagu osi, kellele tüdrukud pühapäeval kiige all kaugele järele vahtisid!

Ei, asi ei seisa ainult selles, et ta siis oli noor ja nüüd vana, siis terve ja nüüd silmitu sõjasant, - juba siis, tervest-peast, olid ta loomuses mõned nõrgad kohad. Ta oli liiga pehme, liiga järeleandlik, liiga käsutäitlik. Sõda on muidugi sõda, ja kui sa kord juba seal oled, siis pole enam midagi parata, - aga kas ei võinud ta teha niisama nagu tema leerivend Sarapuu Jaan, kes ei läinudki liisku võtma, vaid siitkandist enne sääred tegi! Varpe Jaak lõi endale kirvega jalapöia sisse, pääses seetõttu liisukorrast ja kuigi jäi va-sakut jalga liipama, olid mehel silmad surmatunnini peas. Noh, suurem hulk täitis küll tsaari käsku, aga pidi siis just tema nende vagade tapalammaste seas olema! Kas tema poleks Jaani kombel võinud jalga lasta - mis ankrud teda siis siin nõnda pidamas olid! Kui ta Karsi alt pimedana tagasi tuli, läks Ma-ri nagunii teisele ja ema surmatund jõudis ikka omal ajal kätte, oleks ta nüüd siin või teises maailmas otsas olnud! Ka võimalusi oleks minna olnud - kuidas siis, kes saab merd kinni toppida! Ainult enese viga, polnud küllalt kangust. Oli ka siis liiga järeleandlik, kui laskis Ritil ennast altari ette talutada, pehme oli sel kevadel, et laskis Joosepi ära ajada, kes talle väga südame külge oli kasvanud, vähe kangust oli tal ka praegu, et õpetajahärrale ja Ritile järele andis ja neid kahetsus- ja kiituselaule tegema hakkas. Niisama ähvar-das, tühja nüüd teda selle kevadise lorilaulu pärast Siberis-se oleks saadetud, ja kui Girgensohn oleks tahtnud teda kogu-dusest välja heita - eks siis heitnud!...

...Aga kui oleks äkki pension ära võetud, mis sa hing siis kostad! Nalja nad ju seekord ei mõistnud, näe, Külasoo rahvale tehti tuul alla! Mis see õpetajahärral suurem asi ku-bernille pisike sapiska valmis visata, et vaadake, kõrgesti-sündinud kõrgeauline, see ja see sõjavigane säääl ja säääl ei ole enam kroonu pensioni väärt, teeb kahtlasi laule - ja oled

ka nendest kopikatest ilma! Kuhu sa edasi kaebad? Kuigi ehk keiser ise ta hädast hooliks, on ta ju keisri õndsas vanaisa eest võideldes oma silmad jätnud - ei ulatuks vallasekretär Saare tehtud palvekiri ometi keisri enese palge ette - küll parunid, kes nagu herilased keisri ümber sagivad, juba selle eest hoolt kannaksid.

Kaarli ohkas jälle ja hakkas mõtlikult piipu panema. Kui ta siiaani pole suutnud sirge ja kange mees olla, siis nüüd kipub see päris raske olema, kui sa endal hinge sees hoida tahad. Ja imelik asi, aastaid on juba rohkesti, aga surra veel ei tahaks! Tahaks näha, mis sest maailmavärgist õiesti välja tuleb! Buuri sõda hakkab nüüd läbi saama, buurid tehti vage-seks, aga ikka kuulukse maailm veel hõõrumist täis olevat, tehakse suuri masinaid ja värkisid valmis. Ühed tikuvad ära üles õhku, teised topivad ennast jälle kalade kombel vee alla. Vanasti räägiti, Jeesus käinud vee peal, ja seda peeti suureks imeks, mida Peetrus ega keegi teine ei suutnud järele teha. Kui nüüd Tsepeliin oma õhulaevaga pilvede all tõesti seegama hakkab, nagu lehed kirjutavad, on see alles temp, millega isegi Mooses (keda Kaarli selleks kõige kangemaks proh-vuseks pidas) pole hakkama saanud...

Kell võttis vanade ärakulunud rataste ragisesed hoogu, rõhatas ja lõi üheainsa ragiseva löögi. Mis ta siis nüüd õieti on - üks või juba pool kaks. Nii see aeg läheb, vihm rabi-seb ja tuul puhub. Teab, kuhu see Ritigi siis nii kauaks jääb? Suvel oli Joosep, hoolimata sellest, et Riti ta kevadel tüli ja kisaga minema kihutas, teda, Kaarlit, paar korda veel pool-salamahti vaatamas käinud. Nüüd pole enam näha - või see uus peremees talle ringilonkimise eest leiba annab! Kahju on poisist, tuline kahju, õieti nupukas teine - peaks õigupoolest koolis käima ja ahukaadiks hakkama! Kui ta, Kaarli, nüüd keis-ri kiituselaulu siiski valmis teeb ja õpetajahärra selle eest raha annab, peaks ta katsuma rublat paar Joosepile pihku pis-ta, las ostab enesele raamatuid, nende peale oli poiss eriti maias...

- Ja-jah, oksanäss oli juba leemeaugust välja uuristatud, lauluga on ta aga ikka endises kohas. Kirikulauluraamatus on

trükitud üks suure kuulsa mehe tehtud laul, mis, nagu Kaarli mäletab, ütleb nõndaviisi:

"Issand Jumal, võta kaitsta,
meie keisrit armuga.
Anna talle rohkest' maitsta
oma heldust lõpmata.
Hoiä oma võitud meest
pahareti nõu eest!"

Ega sellel laulul ka viga pole: või neid paharette vähe ringi liigubi! Kuulda on, ja ka raamatutes on sellest kirjutatud, et see keisrite elu pole nii kerge ühtigi, nagu mõni seda kõrvalt arvab, kes ise selle au sees pole olnud. Muudkui igasugused pommid ja kihvtikarikad kogu aeg su ümber, vaata ikka ette, kuhu sa astud ja mida sisse sööd! Seepärast olagi neil kogu aeg kibe valve ümberringi - püssimees kaitseks kannul, kui lähed kimmergusse (ega keiser kartulimaal käi!)... Ja naised - olgu proua või niisama eit - ega sa hullusid uskuda tea. Või on sääl Venemaal siis neid vähe olnud, küll Sohviid ja Katariinad, ei Riti oma õelusega pääse neile liigilähedalegi. Suu ees teeb sulle mesimagusa näo, aga omal kurruvahed kihvtipillisid täis, mine sa tea, kuidas või mis ajal ta sulle neist mõne sisse poetab. Või tarvitseb tal sind siis igakord ise tappa! Annab, ütleme, oma armukestele käsu kätte, et kulla orlohid ja potjomkinid, läkitage vanamees teise maailma - nagu Katariina II oma pödura Peetriga tegi.

"... Hoiä oma võitud meest
pahareti nõu eest!"

Jah, äga laulusõnast võib ka teistviisi aru saada. Ütleme, et selleks keisri paharetiks polegi ta eit, potjomkin äga mõni muu inimene, vaid keisrile enesele poeb paharet sisse ja hakkab keisrile igasugu kurja nõu kõrva sosistama. Sant lugu - kangesti sant lugu! Kui, ütleme, temale enesele, Kaarlile, paharet sisse läheks, mis suuremat kurja tema nüüd nõnda maailmale saaks teha? Ei ta pääse monopoli tilka viinagi tooma, et võtaks pea soojaks ja teeks Ritile pisut tiruliti!

(Ja mis suurem kuri seegi nõnda oleks, tõtt-õelda kuluks see Ritile päris ära!) Kui aga keiser oma noka täis võtab ja mäs-sama hakkab - oi-oi, Liisu! (Nagu vana Pitkanina Aadu ütleb.) Ta võib tervele riigile hirmsa keeru peale käänata, et rah-vas muudkui oigab käes, võib teiste riikide vastu sõja lahti lüüa ja terve maailma segi tampida - oi-oi!

"...Hoi a oma võitud meest
pahareti nõu eest!"

Võta asja sellest või teisest küljest, ikka tuleb välja, et selle laulu tegija polegi mingi rumal mees olnud. Ja tema, Kaarli, peab oma laulu sekka ka vähemalt viimases salmis kat-suma pisukese müksu poetada...

Kaarli jäi teraselt kuulatama: aia taga teerajal kost-sid sammud. Kaarli võis tuttava inimese tüki maa taha sammu-dest ära tunda. Ei, ei ole Joosep! Tihedad, käbedad, kärmed sammud - Riti ise. Kaarli ohkas ja hakkas kadakalusikale hoo-lega viimast lihvi andma.

"Noh, on sul laul valmis või?" küsis Riti oma vihnamär-ga rätikut peast võttes ning seda pliidinöörile laiali rapu-tades. "Köster oli Siimule öelnud, et laulu on kohe tarvis. Ma pean veel täna minema seda köstrile üles ütleva."

"Kaks salmi on küll valmis, aga kolmandaga on veel pu-simist," kostis Kaarli.

"No oled sina ka see viimane veni! Köht täis, tuba soe - mis sul puudub! Pane lori ja roppust kokku ajama, küll see sul juba rops-rops koos on, aga hakkad niisugust laulu tege-ma, mida tarvis ja mille eest ka mõne kopika saaks, siis on sul kohe pea laiali otsas."

"On siis tõesti täna vaja, ehk võib kuidagiviisi homseks jääda?" püüdis Kaarli enesele ajapikendust välja kaubelda.

"Ei ole siin miskit homset. Ma panen pliidi alla tule ja söödan põrssa ära - olgu sul seks ajaks salm koos!" Ning Riti, võtnud ka märja ülikuue seljast ja selle kotta varna riputanud, hakkas pliidi alla tuld panema.

"Tsaar nagu isake meile on,
ta meie röömustajaks-",

sättis Kaarli kokku kolmanda salmi algust. Riti käis paar korda toa ja pörssakuudi vahet, koksis õues kuuri all pisut hagu raiuda ja tõi need tupp. Viimane sületäis, mis ta tõi, olid kadakad, seda oli nii haisust kui ka tulesärinast tunda.

"Noh, kaugel sa oma järjega oled?" päris Riti.

"Lõmpsid siin edasi-tagasi uksest käia, ajad vägisi mõt-
ted laiali."

"Oh sa heldus, terve hommikupooliku istub nagu nui nur-
gas - kas sul siis aega vähe oli! Nüüd nagu hellik kana pe-
sa peal, uksest käia ka enam ei tohi! Noh, lase tulla, nii-
palju kui valmis on!"

Riti torkas uued kuivad kadakaoksad pliidi alla. Supi-
pada hakkas podisema ning ei aidanud Kaarlilgi muud nõu kui
pidi hakkama laulu Ritile üles ütlemisega algust tegema, nii
hea-halb kui see ka oli. Viimane salm, mis on ju laulu juures
kõige olulisem, käis Kaarlil lõpuks nõndaviisi:

"Tsaar õpetajaks meile on,
tsaar on ka meile isaks.
Ei saa ta vastu ükski vonn -
kui kangest' ka ei kisaks!
Sest laula õnnest, Saaremaa:
"Oh Jumal, keisrit õnnista,
Ja Vene riiki hoi!"

"Aga miks sa niiviisi oled teinud, et "ei saa ta vastu
ükski vonn -" päris Riti.

"Kas see oleks siis su meelest parem, kui ma niiviisi
ütleksin, et "ei saa ta vastu ükski konn". Niiviisi ei või
ju öelda, mis tsaaril konnadega asja, see on keisri pilkamine."

"Aga niiviisi sa pilkad mõisahärrasid, nii ei tohi ka
olla!"

"Kuidas ma pilkan! Kõik krahvid, vürstid, isegi suur-
vürstid peavad keisri ees pea longu laskma, parunitest ja
muudest vonnidest rääkimata. Ütle, kus on see mees, kes saab
Vene riigis keisri vastu!"

Selle viimase Kaarli väite peale ei mõistnud Riti järsku

midagi kosta. Aga kuna tal laul seekord kergesti pähe ei jää-
nud, laskis ta seda Kaarlil enesele ikka uuesti ja uuesti
korrata.

"Ei, siiski ei lähe," ütles ta lõpuks. "Viimase salmi
pead uuesti tegema."

Nüüd hakkas aga ka Kaarli kannatus katkema.

"Mis kuradima sensuriks sina siis ennast paned, et sina
tead, mis aitab ja mis ei aita! Ühtemoodi peab ju laul rii-
mis olema: tsaar õpetajaks meile on! Noh - "on", millega lä-
heb "on" riimi? Konn, vonn, tonn, jonn, nonn... Laul on rii-
mis, mõtted liimis, keda kuradit sa enam siin kallal kaagu-
tad!"

"Selles laulus on konks parunite vastu sees ja niisu-
gust laulu ma õpetajahärrale üles ütleva ei hakka. Parunid
ja keiser on üksmeeles, sina aga teed, nagu oleksid nad tei-
neteise vastu."

"Aga miks ei või nad vastamisi olla - tsaar on venelane,
vonnid saksad!"

"Kui keiser oleks sakslaste vastu, siis poleks ta läi-
nud omale Saksamaalt naist võtma!"

"Võib-olla on keiser oma sakslasega niisama hädas nagu
mina sinuga."

Nüüd Riti ohkas, mida ta elus üldiselt harva tegi. Tava-
liselt tähendas see kas vihma või tormi, täna oli tal aga
hoopis midagi muud varuks, kui ta vaikse, õpetliku häälega
ütles:

"Omal pole silmi enam ammu pääs, aga süda ja suu ikka
veel täis seda lolli Reinuõue Tihude uhkust, olgugi et üks
Tihu teise järel muudkui kukub. Külase Matis peksti kohast
minema, ja nüüd on ka kaptenimehe laul lauldud."

"Mis - laev on hukka läinud või?" ehmatas Kaarli.

"Laeval pole häda midagi, laev on alles, aga mees on
hukas," ütles Riti tähendusrikkalt. "Mis sa sest kulbivar-
rest enam liibid, kobi nüüd laua juurde. Sööda ja kata sind,
palu ja hädalda su pärast õpetajahärra juures, et sind kiri-
kust välja ei heideta, aga kus tema ju ka suur Tihu!"

Supikõrt oli vesine ja magedavõitu, kuid Kaarli ei julgenud nuriseda, ainult kobas käega sinnapoole, kus arvas laual kala olevat ning kõhatas küsivalt.

"Mis sa siin kõhid ja kaabid, kas sul keelt suus pole! Säh, tursk on siin, söö - aga vaata, et sa õhtuks ka pisut jätad! Enne uhkustasid ikka oma rikaste sugulastega, nüüd olete ühed näljarotid kõik!"

"Räägid niisugust mõistujuttu. Mis siis selle Tõnisega õieti lahti on?"

"Lahti jah - kohast lahti! Uhkus tuleb ikka enne lange-mist. Nüüd, kui viimati Vesilool Hollmanni juures see reede-rite koosolek oli olnud, ajanud Tõnis oma nina liiga püsti, et näed, muudkui tema aga sõidab ja teenib, ja hakanud omale suuremat palka välja tingima. Vanal Hollmannil enesel saanud viimati hing täis ja öelnud, et kuhu sa ikka sõidad, kui sul laeva all pole. Öelnud Tõnisele kaptenikoha üles. Jutud käivad - Tõnis läinud juba nii ülekatte, et hakanud Hollmanni noorele emandale ligi tikkuma. Säh sulle nüüd, pole enam kohta ega ametit!"

"Äh, mis jutt see on?" küsis Kaarli nii üllatuse kui umbusuga. "Kesse rääkis?"

"Kesse rääkis?" osatas Riti. "Üügu rääkis."

"Noh, kui Üügu rääkis, siis teadagi! Kadedusejutt!"

"Siis on see ka kadedusejutt, et Tõnis tahta uut laevakampa teha. Varsti pidada siitkandi mehed Külasool koos olema. Noh, oodaku, laev pole kaevuküna, laeva juba palja jonni ning uhkusega valmis ei tee, laev tahab oma kümneid tuhandeid rublasid. Hakkavad suure parinaga pääle ja - kaovad sinnasamasse, kuhu teisedki Tihude asjad..."

Kui Riti oli minema rutanud, jäi Kaarli pisut uimaselt ta kärmelt kaduvaid sammusid järele kuulatama. Teised mehed löövad kamba kokku ja hakkavad uut laeva ehitama - tema aga...

"Tsaar õpetajaks meile on,
ta on ka meile isaks..."

Ah kurat! Riti ja Girgensohn võivad seenele sõita!

"Peterburis, pealinnas,
keiser sõitis..."

Ning Kaarli, tõmmanud endale lambanahkse abukasuka sel-
ga, astus õue, kuulatas veel kord tuule suunda ning hakkas
jalgade ja kepi abil teed Kūlasoo poole kobama.

A. Hint, Tuuline rand I, Tallinn 1952, lk. 50-58.

/ SÜGIS KOLHOOSIS. /

Septembri algul tulid sajused ilmad. Tinakarva taevas paisus ja vajus madalale, rohelise katuse kohale; korstnaisuits näis segunevat valkjashallide madalalt tormavate pilvesagaratega. Sirelilehtedel püsis kogu aeg märg läige.

Põllutöödel tekkis vaheaeg, šefid olid igavuse pärast kõik vanad ajakirjad läbi lugenud ja põõnutasid lakkades. Mõnus on uinuda värsketes heintes, kui väljas nahistab vihma sadada! Vahel harva tuldi välja, et vaadata vikerkaart, mis hiiglasirbina kummus üle sinakalt tumeda taeva laotuse.

Pärast sadu tärkas karjamaadel kuuskede all hulganisti kullakarva riisikaid; lehmad nälpisid neid usinalt oma karedate keeltega.

Rahvas ilmus jälle välja päikese kätte ja varsti kees kõikjal vilgas töö. Peeter Arro kiirustas kaotatud aega tasa tegema ja kadus terveteks päevadeks põldudele.

Valminud kaera väli oli muutunud hallikaks, odra varem trotslikult kikki hoidvais okaspeades oli iva küps ja pead longu langenud. Kõik ootas lõikust, lõikust, lõikust ... Rehepeksuplatsidel sülitasid undavad viljapeksumasinaid põhupahmakaid välja.

Ühel niisugusel kibekiirel septembripäeval töi Peeter veoautoga kohale kauaoodatud saeraami. See pandi lepiku veeres tee lähedale heinaküüni seina äärde maha.

"Siin on talle paras paik," sõnas Märt, võttis mütsi peast ja pühkis pronksikarva laubalt higi. "Võtame seina maha, kaevame süvendi, betoneerime ära... Selle saeraami alt

saab ehk vana Märcki endale laudu. Mul sauna põrand puha pehkinud."

"Küllap saame laudu ka sinu sauna põrandaks," ütles Peeter.

"No, siis kutsun sind leili võtma," lubas Märt.

Töökäte puudusel sai Peeter saekaatri ülesseadmise tööle määrata vaid vana Märdi ja sepp Partsi.

Sepp tagus klamberhaake, hiiglasuuri väravahingi ja rihmaratta tugesid valmis. Märt kinnitas klamberhaakidega küüni aampalke ja pani seina asemele värava paika.

Neil päevil seisid kolhoosi aida laiad ukсед hommikust õhtuni ristseliti lahti. Seal undas tuulamismasin, mida naised kordamööda vändast ringi ajasid. Vili pudenes sahinal alla ja laohoidja Jaan Nõmm kühveldas seda hiiglasuure omatehtud lapsekelgu-moodi kühvliga. Vahetevahel jutustas Nõmm mesimagusa näoga midagi, mispeale masina undamisest kostsid läbi naiste naerupursked ja kilked.

Nõmme vanapoolne naine vaatas sel puhul harilikult oma toa aknast välja ja torises:

"Meie va riivatu. Vahi, kuidas silmad teisel kilavad! Ajab pahna suust välja - ja neil hea meel!"

Täie hooga käis töö ka rohelise katusega majas. Siin oli perenaistel sissesoolamine, kuivatamine ja keetmine käsil. Kõike juhtis Triinu. Tünne, astjaid ja pütte valmis seades küüris ja pesi ta neid, suitsutas kadakatega, kallas vett sisse ja sumatas vihatsi vette kive, mis olid pliidil tulikuumaks aetud. Vesi mulises ja vingus, paisates püti külgedele kõrvetavkuuma auru. Priit keksles vaimustusest - küll see oli alles tore!

Triinu äge tööhoog hakkas ka Lainele külge. Noorik pesi kurke ja ta käed lõhnasid tillist. Triinu õpetas teda teisiti kurke sisse tegema: mitte mustasõstra-, vaid tammelehtedega, ja rohkem küüslauku.

Ülal ja all köögis toksisid noad - seal lõigati kuivatamiseks õunu; ahjust praepannidel tuli isuäratavat lõhna.

Askeldava rahmitsemise peale astus ka Mari teinekord köö-

ki. Ta võttis justkui vastu tahtmist juuksenõela ja hakkas kirssidest kive välja torkima.

Ainult Vaike üksi ei puhastanud, lõiganud ega teinud midagi sisse. Tal polnud nõu kurkide jaoks, purke keedise ega raha suhkru jaoks. Oli üksnes noore inimese isu - sellest polnud tal puudu. Ja kui Triinu keediselt võetud vahu savikruusiga lauale pani, maitses see Vaikele ütle mata hästi. Vahu ära limpsinud, lakkus ta isegi lusika puhtaks.

Kui marjad, kurgid ja seened kodus lõpukorraale jõudsid, võtsid Triinu ja Laine korvid ning läksid metsa uut noosi korjama. Vahel aitas Triinu emal pisikest Vellot kanda.

Metsa minnes astuti vanasse veskisse sisse ja Kai tuli oma punaka koeranässiga ka ühes. Kaiega koos polnud eksimist karta, sest ta tundis hästi ümberkaudseid metsi, rabasid ja varikuid.

Kai viis naised palukametsa, kus samblane pind punetas marjakobaratest. Muudkui kükita maha, pane korv enda ette ja korja see valminud pohli kahe käega lühikese ajaga täis.

Siis läksid Kai, Laine ja Triinu koera kannul tihedasse kuusikusse. Madalate kuivanud okste all kasvasid siin pesakondadena riisikad, nagu oleks smaragdrohelisele samblale kuldnöõpe laiali puistatud. Vello sirutas käekesed välja, et neid noppida, kuid ema ei lasknud; ta pani väikemehe lagedale kohale, et teda mitte silmist kaotada, ja keerles ise küürakil ta ümber. Kui Vello ükskord suureks kasvab, jääb talle kauaks meelde ebatavaline pilt: ema küürutab narmastena allarippuvate okste võlvi all ja paitab kätega pehmet rohelist maad. Ümberringi aga helendab mahe roheline valgus.

Tagasiteel mindi raiesmikust läbi, et hiliseid vaarikaid maitsta. Kõrges rohus satuti isegi üksikuile suurtele üleküpsenud maasikatele, mis väiksemagi ettevaatamatuse puhul näppude vahel laiali vajusid.

H. Leberecht, Ühes majas, Tallinn 1958, lk. 106-109.

/REISIPILTE SAKSAMAALT./

/ - - - /

Jah, elul on ka omad grimassid.

Varem või hiljem need kaovad. Mis aga puutub selle maa paljudesse minevikutradsioonidesse, siis need ei sega sotsialismi ja sotsialism ei sega neid. Halvad traditsioonid aga surevad ise välja ja vägivaldne hävitamine ainult piken-dab nende iga ja mõju.

Berliini kesklinnas Rungestrassel elab ja on täie terve juures iidne Berliini linna elus vapp ja embleem - karud. Sel kuumal päeval, mil meie neid vaatamas käisime, lõõtsutasid nad palavusest ja nurusid kompekke. Sotsialismi ehitaval Saksamaal säilitatakse Quedlinburgi, Meissenit, Saalfeldi, Wittenbergi, Wernigerodet ja rida teisi väikelinnu kogu ni nende võrratus, kordumatus muinsuses. Ühes Dresdeni linna najaos näeme niisuguseid "piparkoogimajakesi", et see sugugi imestama ei paneks, kui siia ilmuksid järsku Hans ja Grete, nõiamoor ja must kass, terava kivikatuse all avaneks roheliste luukidega aknake ning Lume-eit päästaks sulekottidest vala lumesaju, või roosipuudega kiviõuel istuks Tuhkatriinu oma sõprade tuvikestega.

Ei ole mõeldav, et keegi laseks sellesse muinasjutu idüllilisse ansamblisse ehitada kolonnidega kino ja nimetaks selle näiteks "Dünamoks" või paneks seal progressi nimel tosama kõige jämedama vabrikukorstna.

Saksamaal on seniajani säilinud vanadest salmidest kirjatud majad ja kellelgi pole mõttesse tulnud neid üle võõbata. Tänavail ripuvad kullatud kringlid, suured võtmed ning

saapad, neidki ei kisu keegi maha. Vanu tänavalaternaid ei asendata piimklaasist põitega ega veeta kruusaks laiali isegi mitte kunstlikke lossivaremeid, nagu neid oli kauges minevikus moes ehitada ja nagu me neid ise näeme Potsdamis Sanssouci' ja Weimaris Goethe pargis. Kõigi linnade raekodades säilitab rahvavõim pieteediga vanu vappe, seinamaale, püha-pilte, reljeefe, gobelääne ja mööblit, kulutades nende restaureerimiseks ja korrashoiuks suuri summasid.

Raekeldrid ja muud vanad joogikohad kannavad tänase päevani oma algseid nimesid: "Valge Tuvi", "Öökull", "Kirju Tal-
leke", "Lõbus Läte". Ka praegu, Berliini vana raekoja taas-
tamisel pole raekeldrit unustatud! Et ka see joogikoht võib samuti kord muuseumiks muutuda, seda tõendab Leipzigi süda-
linnas Grimmaische tänaval asuv veinikelder, mis on 426 aastat vana.

Te astute kuuekorruselise, täiesti kaasaegse hoone alu-
sesse passaaži laiade äriakende ja suvehooaja moodsate kaupade-
ga. Samas märkate mõtliku Fausti ja salakavala Mefisto pronkskujusid. Nende juurest viib trepp alla keldrisse, mis mitmete hilisemate ümberehituste ajal on suudetud säilitada ta algsel kujul. See ongi kuulus Auerbachi kelder, kust dr. Faust olevat rahvasuu järgi koos sarvikuga veinivaadil välja ratsutanud.

"On aina pidu kõrtsipingis,
neil palju mõnu, vähe vaimu,
nii keerlevad nad kitsas ringis,
kui kiisu hända küttides.
Kui võlgu saab ja kannab pea,
neil igast naljast süttides
meel rõõmus on ja tuju hea."

Nii kõneleb Goethe "Fausti" Auerbachi-stseenis. Nii jäi too kelder poeedile meelde, kui ta 1765. aastal siin esmakordselt üliõpilasena lõbusaid tunde veetis ja sädeleva veiniklaasi juures Faustist fantastilisi lugusid kuulas. Need lood osutuvad tõukejõuks "Fausti" loomisel ja kümme aastat hiljem saavad juba üksikute stseenidena kindlama kuju, et

muutuda surematuks suurteoseks, mis ületab Lessingi, Fr. Mülleri või Klingeri varasemad taotlused kehastada Fausti kunstilises sõnas.

Pannes kõrva taha Goethe sõnad:

"Tõepoolest! Leipzig käib küll üle kõige.
On pisike Pariis ja kombeid õpetab,"

tutvume selle ülistatud messilinnaga ega unusta küllastamast ka Auerbachi keldrit.

Keskpäeval on siin inimvaikne. Istuvad mõned üksikud külalised, kõnelevad surutud häälel, maitsevad veini, tõusevad aeg-ajalt ning uurivad seintel rippuvaid Goethe käsikirju, pilte, gravüüre ja tsitaate. Ei puudu ka kirjaniku poolt kasutatud pokaal ja võrdlemisi soliidsed võlakirjad...

Kuid see päris kelder asub veel mitu head astet allpool. Laes paari meetri pikkune ühest puutükist väljanikerdatud armatuur, mis kujutab tihedat inimkehade põimingut Walpurgi öödest, seinu katavad pannood stseenidega Goethe "Faustist", ruumi ühes otsas aga seisab suur ja kõrge veiniankur - muidugi mitte too, millel dr. Faust oma ratsasõidu sooritas.

Tammepuust lauad, toolid ja pingid. Kõik nagu siis, üksnes menüükaart on tänapäevane. Ja viimaks seletab silm kapi klaaside taga ridamisi üle kahekümne mahuka kõite. Need on Auerbachi keldri külalisraamatud. Siia koltunud lehekülgedele on maailma kõigi maade kaupmehed ja äritegelased messipäevil oma nimed jäädvustanud. Aga te leiata siit teiste hulgast ka Th. Körneri ja Garibaldi, Franz Liszti ja Edward Griegi, Peter Roseggeri ja Thomas Manni autogrammid...

Kelner jagab teile asjatundlikult seletusi nagu elukutseline turismijuht. Kui teda vahepeal mõnes lauas vajatakse, siis vabandab ta hetkeks, täidab tellimuse ning on jällegi valmis teile seletuste andmist jätkama. Nii on see siin endastmõistetav. Kõneleb ju sellest seinal Goethe tsitaatki:

"Püüa täita oma kohust, ja sa mõistad kohe, mis sinus peitub. Mis on aga sinu kohus? Täita päeva nõudeid."

L. Promet, R. Parve, 3 x pakitud kohver. Reisipilte Sak-samaalt, Bulgaariast ja Soomest, Tallinn 1958, lk. 36-39.

KALA-KUSTAS.

Mulle on meelde jäänud hulk meeldivaid pildikesi mehest, kellega poisikesena tegin kaasa palju kalastusretki ja tänu kellele on võib-olla minustki kujunenud innustunud kalasportlane.

Nimelt elas minu kodunurgas Toris käesoleva sajandi algul mees, kes ei tunnustanud ei mõisaid ega mõisnikke, ei paruneid ega nende keelde-käskusid. Parunite "gallade pük on kovvasti gellatud" oli temale nagu hane selga vesi.

"Käigu parunid kus see ja teine!... Mina arvan," ütles ta iga sõna laulvalt rõhutades, "et minul, sinul ja igal teisel meist on samasugune õigus igal pool kala püüda kui nendel, kes kõik oma maad-mõisad on meie rahva käest kokku röövinud. Mina juba parunitelt luba küsima ei hakka. Kui tarvis, lähen ja võtan. Eks tulgu keelama, kellel lusti on!..."

Nii ta rääkis ja nii ta ka tegi. Ning polnud inimest, kes oleks võinud öelda, et Kala-Kustas oma sõnu oleks sõõnud.

Keegi ei teadnud, kes see Kala-Kustas õieti oli või kust ta tuli. Ta oli üksik. Oli ta vanapoisikonts või oli tal kunagi olnud ka perekond, seda ei teatud. Väliselt näis ta inimpelgurina. Vähemalt hoidus ta nendest eemale. Ta hulkus ihuükski päevade-ööde (vahest ka nädalate) kaupa jõgede-järvede ääres. Kalastas, punus kuusejuurtest ja pajuvitstest korve. Tema tehtud korvid olid nägusad, võiks öelda meisterlikult valmistatud ja nõudmine nendele suur.

Sõpru, niipalju kui mäletan, tal ei olnud. Ta elas ühe

pobuli juures, kes õeldi ta sugulane olevat. Saunahütt asus talu ääremaal, metsaserval, asulatest kaugel. Hütis oli tema kasutuses väike toanurgake, kuhu oli asetatud omavalmistatud lihtne puuvoodi.

Kalapüügiks kasutas ta kõikvõimalikke vahendeid: undi, põhjaõngi, perusid, võrke, notti, noota ja käis ka tulusel.

Kõneldi, et Kustas olevat elanud Siberis, või vähemalt käinud seal. Mõned teadsid isegi, et Siberisse rännanud ta koos naise ja ainsa pojaga, ent tagasi tulnud üksinda, sest naine ja poeg olevat külmal maal surnud.

Kui palju selles kõiges tõtt oli, teadis ainult Kustas üksi. Aga endast ei kõnelnud ta kunagi ega kellelegi.

Kala-Kustas oli keskmist kasvu rässakas mees. Ta kandis pikka habet ja vurrusid, mille üleskeeratud otsad ulatusid peaaegu kõrvuni. Silmad olid tal hallid, tõsise ja läbitungi-va pilguga. Kulmud moodustasid kaks suurt puhmast. Alumine lõug ulatus pisut ette. Kitsa ja terava nina juurel võib märgata kaht sügavat kortsu. Kõndides tõmbas ta pea õlgade vahele nagu kartes, et keegi võiks talle hoobi kuklasse anda. Käed olid tal suured ja karvased nagu karukäpad. Kõnelemise asemel eelistas ta vaikimist ka siis, kui juhus ta inimeste hulka viis.

/ - - - /

Kuni tänaseni on mulle meelde jäänud jutustus, mille kuulsin Kustaselt ühel ööl mõisa järvel tulusel olles.

Järv oli väike ja asus keset suurt laant. Polnud karta, et võidakse tülitada. Metsavaht oli vahest ainuke, kes õõsel julgeks siia hiilida. Aga toda kadekopsu Kala-Kustas ei kartnud. Kus ka Kustas metsavahiga kokku puutus - oli see siis jõe ääres või külavaheteel - ümises ta vihatud metsavahi kiusamiseks laulu, mis algas nii:

Kord suri kuri metsavaht,
kes tahtis taeva minna kah;
kuid Peetrus ei teind ust tal lahti,
sest tal polnud tarvis metsavahti,
kes talupojale peab jahti!...

"Viskan ta vette nagu konna," ütles ta metsavahist kõneldes, "kui ta peaks julgema minu peale mõisas kaevata."

Ja kuigi metsavaht Martin Karu või va Karu-Marti tunti õela inimesena, mõisniku kintsukaapijana, pugejana ja keelekandjana, jättis mees Kala-Kustase rahule, teades, et Kustas nalja ei tee.

Niisiis - olime Kala-Kustasega tulusel. Ja Kustas alustas:

"Valgerabas oli ennevanasti väike soojärv, millest praegu ainult laugas järele on jäänud. Säärast havinässi, nagu mul paergust ahingu otsas on (Kustas tõstis parajasti västraga tabatud havi veest välja), "ma sealt ei püüdnudki... Ainult paarinaelased ja suuremad tulid kõne alla... Ja ega seal suurt püügivaeva kah olnud... Muudkui mine, lae kott täis, võta, palju kanda suudad, ja asi tahe... No olid alles ajad, poja, mitte niisugused päevad kui praegu, kus..." jättis ta mõtte lõpuni välja ütlemata.

Suurte, peaaegu hallide kulumupuhmaste alt vaatasid kaks hiirhalli silma nagu kuhugi kaugemale, kuhu on kadunud midagi kallist ja tagasisaadamatut. Tema paari pika allesjäänud hambaga suu oli kõvasti kokku surutud ja vaikis... kaua ja kiuslikult, otsekui kartes, et midu ehk ütleb midagi, mida ta ei taha.

Istusin vaikselt paadipäras... Sõudsin... Mõla tugevasti pihku surudes juhtisin paati tasa ja ettevaatlikult mööda kõrkja- ning rohuääri. Kustas seisis püsti paadininas, ahing peos, pidades teraselt silmas kõike, mida vees näha võis. Punakas-kollased leegid heitsid vette heledaid valgusvihke. Väljaspool nende vabisevat ulatust oli vesi must kui tõrv. Kalda-pervel kasvavad puud paistsid kuidagi eriti kõrgetena, mustadena. Mets oli nagu värsket, rammusast mullast ehitatud sein, millel asetses raskelt üsna madalana näiv pilvelagi.

Eemalt mustana paistvas vees võis silm tulevalgusel selgesti eraldada jõepõhja selles kasvavate rohtude ja seal asetsevate kivide või rampadega, mille ääres rahulikult ja lähenevat ohtu aimamata luuras kalu, keda valgus põrmugi ei häi-

rinud. Korrage välkkiire västrasähvatus vette ja juba rabeleski ahinguharude otsas kord suurem, kord väiksem kala.

Õõ oli pehme, soe, peaaegu tuuletu. Oli hubane siin istuda ja vaikselt sõuda. Paat libises peaaegu hääletult mööda siledat musta veepinda, jättes enda taha virvendava joa.

Iga uue löögiga suurendas Kala-Kustas meie saaki. Ei mäleta, et ta kas või kordki oleks märgist mööda lõõnud. Nii terav oli ta pilk, sedavõrd kindel ta käsi.

Et säärane püügi viis pole ei sportlik ega aus, et kalade niisuguse püügi ei peaks tegelema ükski tõeline kalasportlane, seda ei tulnud meile meeldegi. Sest oli ju tege mist nimeliselt mõisale kuuluvate kaladega ja just sel põhjusel tundsi me vist mõlemad isegi teatavat rõõmu. Mängisime ju tulusel olles mõisnikule omapoolse vingerpussi.

"Millest ma õieti rääkisin," katkestas Kustas korrage kauase vaikimise. Istus paadininna ja süütas uuesti piibu, mis kalade varitsemise tuhinas oli kustunud.

"Valgerabast tahtsid rääkida," püüdsin katkenud jutulõnga meelde tuletada.

"Ah-jah... Valgerabast jah... Ega see Valgeraba siit teab kui kaugel olegi. Tunni-paari teekond otse läbi metsa, mitte enam. No, nii... No käisid seal, sellel järvel, ümbruskonna talupojad vahetevahel noota vedamas. Taheti ju vahest harvagi värsket kala saada... Eks metsavahil oli sellest hainas ja kadekops, nagu ta oli, liiatigi iseloomult kah väga halb inimene, teatas va Karu-Mart loost metsnikule. Metsnik, muidugi teada, jooksis kohe metsaülesse juurde, see aga rääkis juba härrale.

Ühel õõl, kui me jällegi noodal olime, ilmus parun ise oma jüngritega kohale. Eks võetud siis meilt noodad ja kalad ja... et kohtust-karistusest pääseda, pidid süüdlased mõisahärra vilja kokku panema, talle küttepuid vedama ja mida kõike veel tegema...

Aga ega meiegi võlgu jäänud. Tuli talv. Tulime kokku ja vedasime järvejääle tohutu hulga soomände, mis kevadel jää sulades kõik järvepõhja vajusid. Sellega oli siis ka paruni

käsilaste noodapüügile selles järves lõpp tehtud. Katsusid küll korda paar, aga rebisid noodalinad puruks ja jätsid järele... Meie aga käisime seal edasi undasid panemas. Kuna aga saak ei tasanud enam kauge käimise suurt vaeva, jätsime meiegi järve rahule.

Hiljuti käisin veel korraks seda järve kaemas... Vanu mälestusi elustamas... Järv on nüüd juba peaaegu umbe kasvanud. Kaladki selles vist surnud või suremas. Kahju, et nii heast kalajärvest on järele jäänud ainult suur soolaugas, millele lähenedagi on elukardetav," lõpetas Kustas oma jutustuse.

Hiljem, juba suurema poisina, tegin Kustasega kaasa veel mõnegi kalastusretke. Temalt õppisin elutarkust, temalt omandasin ka kalastamise kogemusi.

Kalale minnes õpetas ta, kuidas vihmaussi õngekonksu ot-sa passitada, kuidas püügikohale läheneda. Ise tegi ta seda kord käpuli roomates, kord kassina küüru tõmbudes, kord var-jates end käes hoitava puoksaga või koguni terve puhmaga. Ta õpetas, et enne kui õng vette heita, tuleb valitud püügikohal minutit kümme liikumatult paigal püsida, et lasta kaladel rahuneda.

Vahel paistis kõik see mulle hoopis tarbetuna, mõttetuna või üleaaruse tembutusena. Alles hiljem kogesin, et noorus-lik kärsitus kalapüügil tõepoolest ei sobi.

Mäletan, kuidas ühel varasel hommikul kalale minnes tuli meile vastu keegi kohalik eakas naine. Võib-olla poleks Kala-Kustas naisele pahaks pannud seda, et tollel juhtus tühi korv käes olema, aga kui edasi minnes ka jänes risti üle meie tee lipsas, pöördus Kustas jalamaid koju tagasi.

Seejuures pomises ta rohkem endale kui mulle: "No oli seda pahandust nüüd vaja!..."

Igatahes toleks päevaks on kalapüük lõpetatud, seda ma teadsin. Kui kahju mul ka oli koju minna, aga parata polnud midagi: Kustast poleks sel päeval suutnud ükski vägi vee äärde viia.

Jõe ääres olles ei asetanud Kustas kunagi oma püüniseid (olgu see siis võrk või õngevaldas) teerajale või muule kohale, kus inimene oli jälgi teinud.

Ka mind hoiatas ta igal võimalikul juhul: "Poja! Ära sa jumalapärast üle mu õngelati astu!..." Kustas oli veendunud, et üle püüniste astumine viib kalaõnne. Mina hoidusin sellest siis hirmuga ja... see on mulle tänaseni verre kasvanud. Nüüd ei astu ma üle teiste õngeritvade-nõõride muidugi mitte enam ebausust, vaid lugupidamisest teise kalamehe vastu.

See oli ühel pühapäeval.

Järjekordsel kalastusretkel olles istusime kahekesi jõekaldale leiba võtma. Kustas kui kombekas kalamees tavatses alati ütelda: "Seni, kui ei ole kala kotis, puudub söömiseks luba!" Ja sellest kombest pidas ta karmilt kinni.

"Kui on lõuna," sõnas Kustas, "siis olgu see kõigile. Õigust öelda, ega kalad keskpäeval võta... Ka neil on oma söögi- ja puhketunnid... Olgu, olgu pealegi... Meie sinuga võtame palukese leiba ja puhkame kah..."

Ilm oli tuuletu ja väheldase heinamaajõe veepind peegelsile. Selle hõbehalli peegelduse kohal hõljus valgeid liblikaid, pruune ja siniseid kiile, halle sääseparvi ja lugematul arvul igasuguseid muid mardikaid, mille tabamisega väikesed kalad nende röömsa, vilka lupsutamise järgi otsustades näisid end lõbustavat.

Korraga tekkis vaikselt veepinnal veetlev vaatepilt: valgeid kalu otse lendas hirmunult siia-sinna. Selle põgeneva karja kannul näis kihutavat saagiahne haug, jättes enda järele tugeva veejoa.

"Havi, kurinahk," ütles Kustas. "Küllap me ka sulle hirmu nahka ajame! Kannata väheke... kannata, igal oinal on kord mihkclipäev..."

Ja samas pani ta unna hakkama.

Kustasel paistis kange tahtmine olevat mind kiusata, kui ta ütles:

"Mõista, mis see on? Mees läheb metsa, sada silma seljas..."

Ja kui ma ei osanud vastata, seletas ta: "See olen mina, kes noot seljas, läheb paruni vetest kala tooma."

Ja samas andis ta mulle järgmise mõistatuse:

"Surn tõmmatakse oksa, surnud tuuakse koju."

Et minust polnud sellegi lahendajat, tuli ka see tal endal ära mõistatada.

Tuli välja, et "surn" on okstele kuivama tõmmatud noot, ent "surnud" on kalad.

Too mälestusväärne juunipäev ja need mõistatused on jäänud mulle eriti meelde sellepärast, et see oli meie viimane ühine kalastusretk. Mitte, et Kala-Kustas ise oleks loobunud oma meeldivast kalasportlase elukutsest. Ei! Kustas oli kalur ja kaluriks ta oleks jäänudki.

Meie kandist kadus Kustas kohe 1905. aasta järele. Mitte omal soovil, vaid ta viidi koos paljude teistega ära. Miks? See jäi mulle tükiks ajaks saladuseks. Alles aastaid hiljem kuulsin, et tollel saatuslikul 1905. aasta veebruaripäeval olid ümbruskonna talupojad vallamajja kokku tulnud, et sealt ühiselt minna mõisa parunilt rendimaksu alandamist ja naturaalkohustuste vähendamist nõudma.

Kuna üks või teine ei sõandanud hakata lipukandjaks, oli Kala-Kustas see, kes kartmatult punase lipu varda pihku haaras ja uhkelt kõige ees sammus, ehkki tal endal ei olnud ei maad ega maja, ei rendimaksukohustust ega teopäevi teha.

Mäletan veel üsna selgesti seda, kui soldatid talle järele tulid. Soldatite ilmumine, mis meid kõiki ehmatas, ei näinud Kustast aga põrmugi üllatavat. Ta võttis tsaarisulased vastu ükskõikse näoga ja üsna külma rahuga, otseku inimene, kes just neid ootaski. Rõivastus vaikselt ja... läks kaasa nagu peaks ta ainult päevaks-paariks kuhugi sõitma.

"Ega's kedagi, tuleb minna," sõnas ta oma palitunõõpe kinni pannes. Ja läsksi... Siberisse läks. Teist korda ta tagasi ei tulnud.

Ed. Nukk, Kala-Kustas. Õngemees kalavetel, Kalasportlaste II koguteos, Tallinn 1960.

LUULETUSI .

=====

ÜKS KUI MÖNIGI TEINE.

Ükskord oli üks mees. Ta sündis, kosis ja suri.

Enam ma temast ei tea. Aga see oli üks mees.

Fr. R. Faehlmann, 1840.

LAUL.

Ma teretan sind, hommik,
Sind, kaste, suveõhk!
Sind, vaikne metsakohin,
Sind, sinitaeva võlv!
Ma küsin: õrnad lilled,
Kas mulle õitsete?
Ma küsin: linnukesed,
Kas mulle laulate?

Kes teretab mind jälle
Suiõhus, kaste sees?
Kes vaatab, kui ma ohkan,
Mis minul silmades? -
Kes ütleb mulle: Lille,
Sa pead mull' õitsema!
Kes küsib, kui ma laulan:
Kas laulad mulle sa?

Jää rahul', süda, keda
Ei ükski tereta!
Sa laula rõõmsaid laule,
Ehk küll ei sunnita.
Lill tahab üksnes õitsta,
Lind laulab endale,
Seepärast õitse, laula
Ka sina endale!

Fr. R. Kreutzwald.

TULNUD!

Nüüd õue! õue! väljad
Ja metsad lehkavad!
Kõik mäekingud haljad,
All õitsvad maasikad!
Mu süda, võidu hüüa!
Laul, taeva poole püüa
Sa linnu häälega!

Sind päikseterad võitnud
Ka mureoru seest,
Su ümber õhud kõitnud
Nii kindlat sõlmekest!
Laul, üles, üles püüa,
Maailmal' teadust hüüa:
Taas tulnud kevade!

L. Koidula, Valik luulet, 1948.

TULEN, TULEN!

Paju otsast patsatas
lobjakuda,
lepa otsast latsatas
sula lunda.

Hüüti õhus üleval:
kuulen, kuulen!
Mina tulen, kevade,
tulen, tulen.

1900.

Juhan Liiv, Luuletused.

KEVADEL.

Suudle mind, suudle mind,
 kevade tuul,
enne kui vaikib lind,
 tardub mu huul.
Suudle mind, suudle mind!

Eks ole minulgi
 tuksuvat verd,
pilgu vast silmistki
 igatsusmerd.
Eks ole minulgi!

Vaata, ju lehtinud
 akna all puu,
õitega ehtinud
 kevad ta ju.
Vaata, ju lehtinud!

G. Suits, Elu tuli.

KEVADE TUNNE.

Midagi helendab, helgib ja huikab
kaugete kinkude takka;
kaugete metsade takka
midagi kutsub ja hüüab ja huikab.

Taevas sätendab, särab ja selgub
õilmetes aasade kohal;
õitseval lõhnaval luhal
tundmatut puhmastes huljub ja pelgub.

Midagi helendab, helgib ja tuikab
kaugete kinkude takka;
kaugete metsade takka
midagi kutsub ja hüüab ja huikab.

Südames midagi salaja tärkab,
paisuvat, vallale püüdvat;
midagi õrnasti hüüdvat
hellana hingesse helama ärkab.

V. Ridala, Villem Grünthali Laulud, 1908.

KAKS JÖGE.

Kaks jõge, kaks rändavat jõge -
Ja vahel lai, kohisev laas -
Ja taevas kord pilkne, kord päike,
Kord lilled - kord lumi maas.

Kaks jõge, kaks sügavat jõge:
Üks igatsus - siiski kaks teed.
Õõvaikuses ohkavad lained
Ja läigivad tumedalt veed.

Kaks jõge, kaks rändavat jõge
Ja meri, suur, sügav ja lai:
Ei tea, kas säälgi, oh, koju
Neil igatsus ial sai...

Anna Haava, Põhjamaa lapsed, 1913.

KÄSKJALG.

Käele nagu koduaknalt
lepatriinu laskus.
Kodu, kodu... Mis sest jäänud?
Ainult võti taskus,

ainult kalli kiri lehel,
rebitud mis vihust,
ainult väriheinakene
lapse pehmest pihust.

Aga nagu liivaterast
kasvab kõrge mägi,
nõnda igatsuse ivast
võrsus võluvägi,

vägi, millest, väike käskjalg,
kodumaale teata,
ütle: miski selle hoogu
võiduteel ei peata.

Näe, ju kasteheingi laulab
vikatist ja luhast,
juba võtme ette tõuseb
tuhat hoonet tuhast.

J. Semper, 1943.

MAI TULI.

Juba jürikuu tujukais ilmades
oli aimata kevade algust.
Oli päikeses ja õite silmades
väike piisake soojust ja valgust.

Mai tuli ja hallad ta soode pealt
kauge põhjala tundraisse ajas.
Oli laidudes, metsades, mere peal
linnulaulude erutav kaja.

Ja rannale lõbusalt laineid lõi,
tuuled riivasid väinu ja lahti.
Mai tuli, mai võitis ja päikese tõi,
tegi südame suvele lahti.

Mai tuli. Ta soojad ja hämarad ööd
olid jaanikuu õhtute vennad.
Süda rinnus on muutunud põlevaks sööks
töörõõmust ja kevadest endast.

J. Smuul, 1947.

/SAUN./

xx

Oi, eesti saun! Ei ole sarnast
kui sina, terve ilma peal!
Sa oled kodune ja armas,
sa oled tuline ja hea!

Siis eriti, kui moodsad ajad
sind pole ära rikkunud.
Siis on sus kivikattes pajad,-
nii ämbrit kümme. Ja veel muud:

nões, tahumata seinapalgid,
kui peeglis valgus helgib neilt.
Ja kivid - olemuselt kalgid,
on pehmeks teinud hõõguv leil.

Ja keris - särtsuv, praksuv, laulev,
ja must kui väikse põrgu suu...
Võiks kõigest sellest laulda laule,
ballaade, oode ja veel muud.

Üks kandiline, viltu katus,
ja räästas riivab otse maad, -
just säärasesse sauna sattus
töölt tulnud Järvesuu brigaad.

Nüüd kümme vihta laval rabas,
käis kisa: "Paul, sa anna veel!"
Ja leil kui halli täku saba
käis pahisedes kõrgele.

Vett võeti aina suurest toobrist,
see oli külm, see jahutas,
sest higi voolas igast poorist,
viht hirmsa hooga nahutas.

Laes punetavad jalatallad,
ja kered tulipunased...
Eks näe, kes enne lendab alla:
"Hei, leili, leili, leili veel!"

Kes saunas rohkem leili kannab,
ka töös on teistest kangem mees.
Kuid kaks ei suuda vastu panna,
on põrandal, näol külmas vees.

Üks kaebab neist:

"Oi, võtab hinge...

Leil viimse rammu kerest viis.
Kui tahate, siis teie minge,
kuid ma ei lähe tagasi."

Hääl vastab lavalt kuumast aurust:
"See on sul juba vana jutt.
Mees... Ise suur kui brontosaurus,
kuid jutt on nagu tite nutt.

Tööd kardad, leili sa ei talu,
ja üldse oled kehvast soost!
Ei lähe... Hea! No kes sind palub!
Vaid o m a d p o i s i d käivad koos!"

Nüüd leilikartjat haaras viha:
"Näis, - kumb meist homme rohkem teebi!"
Ja sangarlikult haaras viha
ja tagasi läks - lavale.

Kuum leil kui halli täku saba
käib särisedes kõrgele.
Ja kümme vihta laval rabab:
aitäh! aitähhh! Paul, viska veel!

J. Smuul, Järvesuu poiste brigaad, Luuletused. Poemid,
Tallinn 1953.

UUS LIIN.

Tuisule risti vastu
raske sammuga astub
puudaste küntega mees.

Hiiglase jälgedega
hangede harju ta segab
kahlates lume sees.

Tuulehoog kiusavalt puhub
otse silma ja suhu -
kibe on pakase maik.

Mees aga varju ei kipu:
kõrgete postide tipud
on tema peatuste paik.

Traadid kui tuulekannel
liidavad valgeid kanne -
edasi heliseb liin.

Heliseb, soojendab hinge
mehel, kes kõrgepinge
kodukolhoosi siit viib.

Mart Raud, Laulud ei lõpe, Tallinn 1961, lk. 18.

M Õ N I N G A I D Ü L E S A N D E I D .

=====

1. Õppige hästi tundma ja liigitama epiteeti.
2. Leidke epiteedid Vilde, Tuglase ja Leberechti tekstidest.
3. Võrrelge Vilde, Tuglase ja Leberechti tekste omavahel epiteetide kasutamise seisukohalt.
4. Metafoorilised kujundid üksikuil autoreil. Katsuge jälgida, millised ülesanded on metafooridel eri autorite tekstides.
5. Võrdlus karakteriseerimisevahendina.
6. Metonüümilised kujundid.
7. Jälgige sõnakordusi üksikuil autoreil.
8. Liigitage kordusi (anafoor, epifoor, epanafoor jne.).
9. Mis osa on ühel või teisel kordusel tekstis (analüüsida neid sisu ja funktsiooni seisukohalt).
10. Jutustage mälestuse järgi mingi lugu, milles kasutage kordusi ja võrdlusi.
11. Kasutage mõnes inimeste omavahelist tegevust käsitlevas jutustuses sobivaid epiteete.
12. Paralleelism rahvaluules ja kunstluules.
13. Leidke personifikatsioon esitatud tekstidest ja iseloomustage ning hinnake neid.
14. Otsige tautoloogiat ja pleonasmi, põhjendage nende kasutamist antud tekstis.
15. Kuidas kasutavad kirjanikud rahvapärast fraseoloogiat, nagu vanasõnu ja kõnekäände (Lutsu tekstis: sõnum käis suust suhu ja lagunes laiali nagu kulutuli).
16. Mitmesugused harjumuslikud väljendid, näit. soovitusel,

kinnitused, pöördumised jne. antud tekstides. (Tootsi talvaline "Narr"; "Sa ise" tõrjuva vastusena: "Sa ise mine soo peale"; "Tõsi jah"; "Loomulikult näiteks," "Vakt" jne.).

17. Kuulake oma ligemast ümbrusest seesuguseid harjumuslikke väljendeid ja kasutage mõnes lühemas jutustuses, naljandis või portrees.
18. Õppige tundma poetilist leksikoni.
19. Leidke tekstidest arhaisme, historisme, barbarisme, vulgarisme, dialektisme, provintsialisme, neologisme.
20. Kirjeldage kooti, rehepeksumasinat; saanisõitu, ekskursionooni autol jne., kasutage vastavat terminoloogiat.
21. Sünonüümid (mõiste, kasutamine).
22. Koostage sõnastik liiklemisverbide sünonüümidest siinsete tekstide põhjal.
23. Võtke mõni sünonüümi rühm ja iseloomustage iga üksikut sünonüümi sellelt seisukohalt, millises kontekstis ta sobib kasutada (sõidab, kihutab, traavib, kappab; kõnnib, jalutab, jookseb, vudib).
24. Onomatopoeetilised ja deskriptiivsõnad ja nende kasutamine.
25. Antonüümid.
26. Iroonia.
27. Kuulmis-, nägemis-, haistmis- ja kompamismuljed Vilde, Tuglase ja Nuku tekstides.
28. Värvide sünonüümika Tuglasel.
29. Vilde sõnavaralised vahendid rehepeksu kujutamisel.
30. Lutsu sõnavaralised vahendid "müristaja" proovimise kujutamisel.
31. Leberechti sõnavaralised vahendid kolhoosielu kujutamisel.
32. Kirjutage isiklikele kogemustele põhjenev kirjand põllutööst kolhoosis; isiklikust tööst suvistel ehitustöödel.
33. Viljamasindamine kolhoosis.
34. Kirjeldage seenemetsa.
35. Tegelaste välimuse kirjeldamisel kasutatud sõnavara (Vilde, Tuglas, Luts).
36. Tegelaste karakteristika (Hint, Nukk, Vilde).

37. Karakteriseerige oma toakaaslast, kaastöölist, juhuslikku tuttavat.
38. Kontrastsed tegelased (Suur Peeter ja Väike Peeter).
39. Dialoog.
40. Dialoogi seos jutustusega.
41. Dialoog karakteriseerimisvahendina.
42. Kujutage dialoogis mõnd sündmust.
43. Jutustage vahetu vaatluse põhjal mõnest sündmusest tänaval, internaadis, metsas, kolhoosis, merel.
44. Jutustage ekskursioonist.
45. Analüüsige R. Parve ja L. Prometi reisikirjeldust.
46. Hirm, rõõm, viha, nukrus, kahetsus - sõnavaralised ja kujundilised vahendid nende väljendamiseks. Inimeste eneseavaldus neis olukordades. Kirjutage lühem kirjand mõnest neist.
47. Laste elu mõne sündmuse taustal (Vt. Tuglas, Marupull).
48. Kirjeldage lapsi liivakastis, üksi või koos vanematega tänaval, nääripidul jne.
49. Kirjeldage vahetu vaatluse põhjal päikesetõusu korteriaknast, varahommikust tänavat, parki, aeda.
50. Kirjeldage mõnd looduspilti: lumesadu, puid marutuules, äikeseilma, rünkpilvi, esimesi lilli, männimetsa jne.
51. Kirjeldage kevadisi põllutöid; mõnd episoodi suvistest ehitustöödest, ekspeditsioonist. Kasutage mitme meele osavõttu muljete saamisel.

S I S U K O R D .

E E L M Ä R K M E I D	3
K I R J A N D U S T	10
T E K S T I D	12
R a h v a l u u l e t	12
1. M I S S A N U T A D , T A M M E K E N E	13
2. M I S M A S E S T O R J U S E S T S A A N ?	13
3. T U U L E T U B A	14
4. P O E G O N T I S L E R	15
5. S U U R P E E T E R J A V Ä I K E P E E T E R	16
P r o o s a t e k s t e	25
1. F r . R . K r e u t z w a l d , / S I N A E I P E A S E D A S U I T S U N U D K Ä T K I T Ä R A P Ö L G A M A . . . /	25
2. A . K i t z b e r g , / K N I K S M A R I I H E N . /	26
3. A . K i t z b e r g , / M U R U P E R E K O N N A E L U T U B A . /	32
4. E d . V i l d e , K I L T E R , K U B J A S , A I D A M E E S	34
5. O . L u t s , / J O O S E P T O O T S P R O O V I B " M Ü - R I S T A J A T " /	44
6. A . H . T a m m s a a r e , P O I S S J A L I B L I K A S	49
7. F r . T u g l a s , / I L L I M A R I N O O R U S /	51
8. F r . T u g l a s , / M A R U P U L L /	60
9. J . P i i p e r , / K E V A D I S E S U U R V E E G A T A R T U S T V Ö R T S J Ä R V E L E 4 . I V 1931 /	67
10. A . H i n t , / P I M E - K A A R L I T E E B K E I S R I L A U - L U /	70
11. H . L e b e r e c h t , / S Ü G I S K O L H O O S I S /	79
12. L . P r o m e t , R . P a r v e , / R E I S I P I L T E S A K S A M A A L T /	82

13. Ed. Nukk,	KALA-KUSTAS	85
L U U L E T U S I		92
1. Fr.R. Faehlmann,	ÜKS KUI MÖNIGI TEINE.	92
2. Fr.R. Kreutzwald,	LAUL	93
3. L. Koidula,	TULNUD!	94
4. Juhan Liiv,	TULEN, TULEN!	95
5. G. Suits,	KEVADEL	96
6. V. Ridala,	KEVADE TUNNE	97
7. A. Haava,	KAKS JÖGE	98
8. J. Semper,	KÄSKJALG	99
9. J. Smuul,	MAI TULI	100
10. J. Smuul,	/SAUN/	101
11. Mart Raud,	UUS LIIN	104
M Ö N I N G A I D Ü L E S A N D E I D		105

Hind 14 kop.